

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Dési János
Itamár József-Kesz
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

A megjelenést támogatja:

Nemzeti Kulturális
Alapprogram,

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Ronald S. Lauder Alapítvány

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselő:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A címlapon
Szerényi Gábor grafikája

A kéziratok szerkesztése
lezárult: 2002. szeptember 12-én.

Szerkesztőség
és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.

Telefon:
311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665
Szerkesztőségi órák
és hirdetésfelvevél:
csütörtökönként
16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:
szombat@elender.hu
Címünk az interneten:
http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető a kiadó-
hivatalban, illetve
postautalványon az OTP
11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

T A R T A L O M

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
- 3 Novák Attila: Ügynökök halála
- 5 Körkérdés az egyházi
átvilágításról
- 7 A Zsidó Kultúra Napja
Budapesten – az Európai Zsidó
Kultúra Napján (Csáki Márton)

ESZTERTÁSKA

- 8 Lángh Júlia: Könnyű,
úri zsidózás
- 10 Kun Anna: Hazatérés
- 11 Katz Katalin: Az első udvarlóm

VILÁG

- 13 Papp Kornélia: Feljegyzések
Berlinből

IZRAEL

- 20 „A nemzetközi közösség
egy fikció” – Beszélgetés
Shlomo Avineri professzorral
(Gadó János)

KULTÚRA

- 23 Vladimir Kaminer: Orosz diszkó
- 26 Orfeusz az árvaházban – Orbán
Ottóval beszélget Gartner Éva
- 29 Isteni komédia (Bán Dávid)
- 30 Könyvespolc

Summary

In the last decade of the communist regime Hungary's present Prime Minister, **Péter Medgyessy**, a high-ranking financial official at the time, signed a document about becoming a deep cover officer of the country's counter-intelligence agency. This fact triggered the so-called "Agent Scandal" which for months now has been the focus of public discourse. **Attila Novák** comments on the case in his editorial: "People at the top of the hierarchy of the communist system were not actual agents,... but their sins are graver, because at a higher level they were the ones operating the system the agents served. They are thus more responsible than those „organized voyeurs” who had often been forced to become agents under blackmail or threats."

We have asked the leaders of Hungarian Jewish organizations about the case: what are their views about examining the past of the leaders of the community. Out of the twelve people we asked seven replied: five of them supported the idea, two reckoned it was „out of date”. The editors of *Szombat* believe that "We need to know who did what to be able to form a fair opinion. We have the right to know what the leaders of the community had done and how they lived, used or misused their power."

Our section on women's issues (*Esther's Bag*) offers the readers „stories untold”

which were recited recently at a performance: one about a deported woman returning to her home town, another one about how a girl brought up in a leftist family meets a Hasidic boy, and a third story told by a Christian woman about the „light, aristocratic anti-Semitism” she had experienced as a child in her family.

In our „World” section **Kornélia Papp** publishes her report from Berlin: about the Jewish cultural association; the problem of Russian immigrants and an interview with **Vladimir Kaminer**, the recently discovered writer of Russian descent; a piece about the local Jewish bookshop and about the frequently discussed debate between **Martin Walser** writer and Chancellor **Schröder**.

In our „Israel” section we publish an interview with Professor **Shlomo Avineri** who worked as a high ranking official at the Ministry of Foreign Affairs in Israel during the „peace talks”. Avineri claims „the Arabic world suffers from a serious lack of democracy and in rights for freedom – the Palestinian suicide bombers are but the most extreme example of this. In the Arabic world there are no voices accepting the legitimacy of Israel.”

In our literary section we publish an interview with the late poet, **Ottó Orbán**. Born to a Jewish father and a Christian mother, he remembers his difficulties in his childhood.

Feldmájer Péter kitüntetése

A Magyar Köztársaság Elnöke dr. Feldmájer Péternek, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület elnökének, a kárpótlási folyamat törvényes és alkotmányos lezárása, a zsidóság és az állam rendezett kapcsolatának kialakítása érdekében végzett tevékenysége elismeréseként a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkereszt kitüntetését adományozom.

Kelt Budapesten, 2002. évi augusztus hó 20. napján.

Mádl Ferenc

A Magyar Köztársaság elnöke

*

A kitüntetéshez gratulálunk, egyszersmind emlékeztetnénk rá, hogy a kárpótlás folyamata nem zárult le. A jóvátétel fejleményeiről lapunkban a továbbiakban is beszámolunk. (A szerk.)

Schweitzer József 80 éves

Köszöntjük Dr. Schweitzer József főrabbit, az Országos Rabbiképző Intézet volt igazgatóját 80. születésnapja alkalmából. Bár közéleti tevékenységét olykor kritizáltuk, de mindig méltányoltuk és ezután is méltányolni fogjuk, hogy személyében képviseli a régi magyar zsidó tudósgeneráció folytonosságát és mentalitásában is őrzi ennek nemes konzervativizmusát. Ád meá ve eszrim sáná – 120 évig éljen!

Olvasóink írják

Mazsók kurátor lemondása

Az alábbi levelet Szeszlér Tibor bocsájtotta rendelkezésünkre.

Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány társelnökei részére

a Kuratórium Titkársága útján

Tisztelt Társelnök urak,
tisztelt Kuratórium

Alulírott dr. Szeszlér Tibor kurátor bejelentem, hogy kuratóriumi tagságomról lemondok. Bár a lemondást indokolni nem kell, lemondásomat röviden meg kívánom okolni.

A Közalapítvány megalakulása óta tagja vagyok a kuratóriumnak, annak megszűlése előtti években a létrehozására irányuló hosszas tárgyalásokon részt vettem.

Úgy ítélem meg, hogy azok a célok, amelyek érdekében ebben a munkában önzetlen önkéntesként eddig részt vettem, nem valósultak meg. A Közalapítvány nem olyan elvek szerint működik, amit értékesnek tartok, nem hatékony,

nem szolgálja megfelelően az Alapító Okirat szerinti célokat. Pedig a cél világos: a vészorkoszak idején örökös nélkül elhalt zsidó származású személyek vagyonaiból a túlélők, azok leszármazói és közösségeik támogatása. A Közalapítvány eddigi működése során lépést sem tett annak érdekében, hogy a Magyar Állam az induló vagyont kiegészítse, másfelől viszont az amúgy is méltánytalanul csekély juttatás elosztása mögül mindmáig hiányzik a koncepció.

A Kuratórium és a pályázati bizottság ülésein az általam helyesnek vélt értékeket igyekeztem képviselni, kritikai észrevételeimet nyilvánosan megtettem. Az újonnan alakult Kuratórium társelnökei-nél 2001. június 21-én írásban jeleztem, hogy a magyarországi zsidóság e fontos ügyeinek intézésére hivatott szervezet – személyi okokból – szétesőben van. Ugyancsak írásban jeleztem a Kuratórium titkárnak, később nyilvános ülésen bejelentettem, hogy a pályázati bizottság munkájában felelősen nem vehetek részt, amíg a kuratórium meg nem határozza a támogatási pályázatok elbírálásának egységes rendjét. Ez az alapvető kérdés a Közalapítvány napirendjén sincs.

*

Ebben az évben a Kuratórium ülésein már nem vettem részt. Ma már nem bírom abban, hogy személyes közreműködéssel a Közalapítvány munkáját

az általam helyesnek vélt elvek és célok érdekében befolyásolni tudom. Ennek belátása folytán döntöttem úgy, hogy lemondok a kuratóriumi tagságról.

A megüresedett kuratóriumi hely betöltésére az Alapító Okiratban biztosított jogával élve a B'nai B'rith Első Budapesti Közösség az Alapító felé javaslatot fog tenni.

Kérem, hogy döntésemről e bejelentésem másolatával tájékoztassák a kuratórium tagjait, akiknek köszönöm, hogy a magyarországi zsidóság közös ügyeiben együttműködhattünk.

Tisztelettel:

dr. Szeszlér Tibor

kurátor

Budapest, 2002. június 7.

*

A levél feladása óta kétszer maradt el a Mazsók kuratóriumának ülése. A fejleményekről tájékoztatjuk olvasóinkat. (a szerk.)

Hol épüljön a nyugdíjházunk?

Közel egy évtizede beszélünk arról, hogy jó lenne létrehozni egy nyugdíjházat, ahol a zsidó nyugdíjasok megfelelő ellátásban részesülhetnének, és viszonylag nyugodtan élhetnék le hátralévő éveiket. Elismerés illeti a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítványt, hogy kb. két évvel ezelőtt kézbe vette az ügyet, és tavaly döntés-előkészítő tanulmányt is készített, de a beruházáshoz kijelölt helytel nem tudok egyetérteni. Elképzelésük szerint a nyugdíjház Budapesten, a Józsefvárosban, a Mária utca 54. szám alatt nyílna meg, annak a háromemeletes régi irodaháznak az átalakításával, amelyet az állam zsidó örökségként adott vissza. Ez a hely szerintem alkalmatlan nyugdíjház létesítésére, a következők miatt:

1. A Mária utca 54. környékén rendkívül nagy a gépkocsiforgalom, ennek következtében az utca nagyon zajos és rossz levegőjű. Erre az utcafrontra nyílna a lakóegységek egyik része. Másik részük sem kertre nézne (ilyen ugyanis nincs és nem is alakítható ki), hanem egy kisméretű és három oldalán bérházak közé beszorított belső udvarra.

2. A lakóegységek egy részét félkomfortosra tervezték, tehát több szobához tartozna egy közös WC-mosdó blokk. Lehet, hogy a meglévő adottságok miatt építésszerűleg nem volt más lehetőség, de Budapesten manapság nem szoktak félkomfortos nyugdíjházai lakóegységeket építeni.

3. A belépési díjakat komfortos lakóegységeknél hárommillió forintra, fél-

komfortosoknál másfél millió forintra, a szociális támogatottságúaknál pedig százezer forintra tervezték. Kérdéses, hogy három-, illetve másfél millió forintos belépési díjak mellett volna-e elég jelentkező a nyugdíjsház így tervezett kétharmadára. Ha nem, akkor a nyugdíjsházzal egyrészt nem érnék el a kívánt célt, másrészt nem állna rendelkezésre a tervezett anyagi fedezet.

Úgy gondolom, a sokat várt nyugdíjsházat nem a Mária utcában, hanem lehetőleg zöldövezetben, de mindenképpen csendes és nagy kerttel rendelkező helyen kellene létrehozni. Feltétlenül szükségesnek tartom erre vonatkozóan az érdekeltek megkérdezését, hiszen életük hátralévő részét ők töltenék a nyugdíjsházban. A kérdőív ismertesse a tervezett Mária utcai nyugdíjsház főbb mutatóit, másrészt térjen ki arra, hogy ha az előbbi nem felel meg, milyen más helyet javasolnak, milyen alapterületű és komfortfokozatú lakrészre tartanak igényt, s kívánságuk teljesülése esetén mekkora belépési díjat lennének hajlandók fizetni. A kérdőívek visszaérkezése után személyes megbeszélést is javaslok az érdekeltekkel.

A legnagyobb probléma feltehetőleg az, hogy ha az érdekeltek többsége más helyen és komfortfokozattal igényli a nyugdíjsházat, akkor azt miből finanszírozzuk. Ebben az esetben meg kellene vizsgálni, hogy a közalapítványnak és a hitközségnek vannak-e még értéksíthető ingatlanjai a Mária utcain kívül, vagy tudnának-e vállalni az eredetileg tervezettnél nagyobb hitelfelvételt.

Mindenképpen olyan megoldásra kellene törekedni, amely megfelel a jelenlegi többségi igénynek, de figyelemmel van a várható növekedésre is, tehát a kiválasztandó telek a későbbi bővítéshez is alkalmas legyen. Csak ne kelljen újabb évtizedet várni a megvalósításra, mert közben a holokausztot átélt nemzedék teljesen kihalt.

Vértes István

1072 Budapest, Dob u. 38.

Helyesbítés

Szeptemberi számunk második oldalán a 15 ezer márkás kárpótlással kapcsolatban tévesen azt írtuk, hogy azt már „mind az 1800 érintett megkapta”. Az igénylők száma valójában megközelíti a 17 ezret, s közülük eddig mintegy hétezer kapott kérelmére pozitív választ. Olvasóink elnézését kérjük.

NOVÁK ATTILA Ügynökök halála

A mostanában kirobbant ügynökbotrány felfedte azt, hogy nincs két ország, amiben élünk, csak egy. A magyarországi jobboldal által felfestett „második Magyarországot”, azaz a „polgári, nemzeti világot” már régen megroppantotta a szakemberhiány és a nyers politikai érdek. Ami a jobboldali pártok vezéreinek beszédeiből kiszűrődik: csak demagógia és a már megszokott, az ország felosztására törekvő, pártpolitikai motivációjú kísérlet teljessé tétele. S ami maradt, az a színvilágában szürkés, süppedős mocsár: a magyar fél-múlt. A szocialisták kizorítására és diszkreditálására törekvő „polgári” ügyeket gellert kapott és szertefoszlott: a *kádárista nosztalgia* így ismét erőteljesen éledhetek fel megannyi emberben. Persze, azt mindenki tudja, hogy többszázezer párttagot (és családtagjait) nem lehet kizárni a közéletből, hiszen maga a jobboldal gyakorolt bűnbocsánatot a „megtévedtekkel” szemben, amikor gyakorlatilag megtűrte és felhasználta az őket kiszolgáló volt párttagokat, továbbá ügynököket, besúgókat és provokátorokat. A párttag-ság másként esik latba: **Hatvany Lajos** fogalmazta meg régen, hogy a zsidónak a keresztény magyar társadalomba történő bebocsáttatásáért ki kellett kereszteszkednie; hasonlóan, a magyar álampolgárnak közel negyven évig, ha előre akart menni a szakmai ranglétrán, be kellett lépnie az MSZMP-be. Kivételek vannak – de mint tudjuk, azok is csak a szabályt erősítik.

A magyar nép többségében meglévő zsigeri, de rejtett antikommunizmust és antibolsevizmust meglovagoló Fidesz tudatosan, ám — végső soron — hamis kalkulációt végezve tornázta bele magát „a” helyzetbe, amelyből immár ezernyi polgári kör és nyilvános utcai demonstráció sem tudja kimenteni. Nem számolt azzal, hogy a kommunistaellenesség és a rendezett, konfliktus-

mentes (kádári) jólétre törő vágy egyszerre él az emberekben. Már **Kerényi Imre** one-man showja, utcai akciózásai és motivációiban kétes sajtóportréi sem segíthetnek. A lufi kipukkant, a tizenkét év után, a választások után előszedett listák csak azt mutatják, hogy korábban, a rendszerváltás forrágában kellett volna „rendezni” a kollaborálók ügyét, nyilvánosságra hozva a neveket és megszabva a közügyektől való eltiltás határidejét. Forradalom nélkül, a folytonosság megszakadása nélkül, így az aktuális politikai érdek mocsarába veszve ugyanis az egész ügynökösdi csak színjáték, rossz bohózat. Farce – a legrosszabb formájában. Rendezte: a magyar politikai élet.

De mi vezetett el idáig? A rendszerváltás – mint arra néhai **Antall József** is utalt — nem volt forradalom, hanem tárgyalóasztal melletti kiegyezés. Lusztációs törvényt — több nekifutás ellenére — nem hoztak, így a volt ügynökök, besúgók továbbra is a magyar közélet részesei maradhattak, és az ügynöklis-tákat Antall is csak saját jobboldali ellenzéke megregulázása céljából szellőztette meg. Rádadásul a különféle ügynöki lajstromokat már egyszer szortírozták az 1960-as években, majd az 1980-as évek végén, így — mint azt **Kenedi János** is megállapította — a **Mécs**-bizottság működése legalább is kétségeket ébreszt. Egy már többszörsen is kiszlektált lista alapján, elsősorban politikai szempontokat figyelembe véve „ügynöközni” — sokat nem tesz hozzá az igazság megismeréséhez.

Az ügynökügyben azonban nem a mai perpatvarok a legfontosabbak, végülis az egypárti diktatúra bűnös közreműködőiről, százezrek (sőt milliók) életének megkeserítőiről, barátságok, házasságok tönkretévőiről, a mindenható Állam szereiről, szóval jogtalanságok elkövetőiről van szó. A rendszerváltás során nem bántották őket, a kerekasztal-

tárgyalásokhoz „méltóan” még csak bocsánatot sem kért senki semmiért. Ahogy néhai **Szabó Miklós** fogalmazta, az állampárt és a szocialista állam emberei — cserébe a rendszerváltásban való részvételért — *salvus conductus-t*, azaz „szabad elvonulást” kaptak. A fiatal magyar demokrácia azonban súlyos árat fizetett, az antikommunizmusra felesküdt pártok és szavazók szembe találták magukat a kommunista-szocialista múlt nyílt vállalóival, akik állandóan emlékeztették őket arra, hogy a magyar politikai demokrácia megszületése nem szüzi szülés, hanem *kompromisszum, mégpedig súlyos és nagy kompromisszum következménye*. A magyar történelemben sok példát találunk ezekre az élet élehetőségét biztosító, de rossz kompromisszumokra.

A szocialisták kezdeti kirekesztettségét 1994-ben már egy bátrabb hang váltotta fel. A magyar kapitalizmus „szabadságától”, a kialakuló új osztálytársadalom óriási jövedelemkülönbségeitől és anomáliáitól megijedt százazrek voksoltak ijedtükben az elvileg az ő érdekképviselőikre szövetkezett szocialista pártra: *megtörtént az állampárti múlt demokratikus-parlamenti legitímálása*. A korábban nagypárti illúziókat kergető és harsányan antikommunista szabaddemokraták pedig sikeresen „asszimilálódtak” a szocialista párthoz. Itt lepleződött le az Ellenzéki Kerekasztal képlékeny mivolta, paradox helyzete: a közömbös nép feje fölött szervezkedő hatalmi-politikai csoportok az ő nevükben, de nem őket képviselve kötötték meg az alkut s biztosítottak helyet maguknak az új hatalomban. Bár a **Kádár**-rendszer legitimitása az orosz szuronyokon nyugvott, az ellenzéki csak absztrakt (emberjogi és nemzeti) jogokon, melyet a társadalom az ügynökök „áldásos” tevékenységének is köszönhetően, *megfélemlített, megnyomorított*, így apolitikus és beletrőrdő társadalom — nem vallott magának: ideje sem volt, hogy felnőjön hozzá.

A pártok valóságismerete egy majdani valóságot tartott szem előtt, politikai és nemzeti jogok kiteljesedését, de (politikai okokból) most már átímák a múltat. A harsányan antikommunista

jobboldal — mely kezdetben sokkal óvatosabb volt az MSZMP-vel, mint az SZDSZ és a FIDESZ — sorai közé fogadta a pártállami múlt több figuráját s maga is sokat tett azért, hogy a struktúrák fennmaradjanak. S minél több idő telik el, minél inkább nincs valódi tétje az átvilágításnak, annál inkább „bátrabban” antikommunista a retorikája. Másrészt viszont a szocialistákkal már koalícióba lépett és szintén ex-antikommunista SZDSZ is hamis köröket fut. Nem tartom egészen őszintének **Kis János**nak a párt alapítójának (és az egyik legkomolyabb magyar politikai személyiségnek) kilépését a pártjából: morális szempontjai miatt egy volt sztitist lelepleződése kapcsán merülnek fel? Az 1994-1998 között regnáló

Horn-Kuncze kormány tagjainak egy része a kádárizmus évtizedeiben nem pusztán jelentett, hanem olvasta az ügynökök jelentéseit, azonban ekkor Kis még nem akart kilépni a pártból. A morális szempontú politizálás éppen azt követeli meg, hogy ne csak a nyílt, hanem a rejtett és immanens vétségek iránt is legyünk érzékenyek. A **PB** és a **KB**-tagság sokkal súlyosabban esik latba, mint egy olyan ügynöklistára való felkerülés, ahol a szervezési kísérlet és a tényleges szervezethez, a kényszer és az önkéntesség nem különíthetők el egymástól. Ugyanis a rendszer hierarchiájának csúcsán állók ma-

guk nem voltak *de jure* ügynökök, „csak” *de facto* voltak azok, és semmilyen listán sem szerepelnek. Bűnük súlyosabb: maguk működtették — sokkal magasabb szinten — azt a rendszert, amelynek szolgálatában az ügynökök ügködtek. Felelősségük így jóval nagyobb, mint a sokszor zsarolás és fenyegetés hatására beszervezett állami kukkolóké.

És hogy mi van ezekkel az egykori ügynökökkel? Azokkal, akik annyi ember életét megkeserítve élték a maguk szorgos kis életét? Konzerválódott műmiájuk, a nagy állampárti struktúrától elszakított és többszörösen is életképtelen tetemük időnként meglevenedik a politikai igyekezet hatására, vagy éppen elfeledtetik őket a nyers politikai érdek. Egy biztos: az ügynökök kimúlóban vannak. Az új baloldali taktika lényege éppen az, hogy több nem baloldali közéleti szereplőre kollaboráns árnyéket vessenek, így az egész magyar társadalmat kádárista tettestársává avassák, s a személyes felelősségről a strukturális felelősség irányába tereljük a politikai diskurzust. Hogy hazafigit igyekeznek kreálni a volt sztitist **Medgyessy Péter**ből, ellenállót Kádár Jánosból, a „kisebbik rossz” elvét tartván szem előtt. A jobboldaliak igyekezete viszont kimerül a rendkívül szelektív, és az aktuális politikai ellenfelek elleni „ügynöközésben”, melynek pusztán az az apropója, hogy nem ők nyertek a legutóbbi parlamenti választáson. A konkrét politikai ellenfél kipécézése csak arra utal, hogy nem akarnak szembenézni a saját sora-

ikban meghúzódozó volt ügynökökkel, és el akarják kerülni az államszocialista rendszer egészének vizsgálatát. Bal és jobboldal így szépen kioltja egymás igyekezetét. A magyar honpolgár pedig unja már az egészet, hiszen amúgysem szereti a „rendbontókat”. „Ne kavarjuk fel a múlt álló vizeit, ne bolygassuk rossz kompromisszumainkat, balatoni telkeink, háromévenkénti nyugati útjaink, munkahelyi előmenetelünk, lassú gyarapodásunk, vasárnapi ebédjeink árát”. Idáig jutottunk. Ez a mi demokráciánk. Ha mindenki ügynök, senki sem az. Divina commedia? No, az biztosan nem.

Körkérdés az egyházi átvilágításról

A múltfeltárás, a diktatúra és a demokrácia közötti cezúra meghúzása elemi társadalmi szükséglet, mely a zsidó közösség számára is feladatot jelent. E témával folyóiratunk már számos ízben foglalkozott. A Szombat nyár végén, a közelgő zsidó újév előtt, ami a hagyomány szerint a számvetés, tetteink mérlegelésének ideje, három körkérdést intézett a zsidó közélet szereplőihöz: szervezetek és intézmények vezetőihez.

1. Legyen-e Ön szerint egyházi átvilágítás és kikre terjedjen ki?
2. Milyen hatása lehet Ön szerint az egész társadalomra és közösségünkre nézve az átvilágításnak, illetve az átvilágítás elmaradásának?
3. Ön átvilágíttatná-e önként magát, és nyilvánosságra hozná-e ennek eredményét?

Kérdéseinket a következő személyiségeknek juttattuk el:

Alföldy Kata, a Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesülete elnöke
Deutsch Róbert, főrabbi, a Budapesti Rabbiság igazgatója
Dr. Feldmájer Péter, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület elnöke
Fixler Herman, Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség elnöke
Herzog László, Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség főtitkára
Hajós né dr. Vértés Antónia, a B'nai B'rith elnöke
Kardos Péter, főrabbi, az Új Élet főszerkesztője
Örley Pál, a Munkaszolgálatosok Országos Bizottsága elnöke
Schöner Alfréd, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem rektora
Dr. Schweitzer József, főrabbi
Streit Sándor, a Budapesti Zsidó Hitközségek elnöke
Dr. Szenes Iván, a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága elnöke
Tordai Péter, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének elnöke
Zoltai Gusztáv, a Budapesti Zsidó Hitközség és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége ügyvezető igazgatója

Szerkesztőségünk az alábbi válaszokat kapta.

FELDMÁJER PÉTER

1. Mindig is szükségesnek tartottam az egyházi átvilágítást és ezt szorgalmaztam is.

Ennek azonban csak akkor volna értelme, ha valamennyi hitközségi vezetőre kiterjedne, vagyis a rabbikra, a hitközségi elnökökre, a körzeti elnökökre valamint a közgyűlés tagjaira.

2. Az átvilágítás már elkészült, hiszen ezt az 1990-es évek elején kellett volna megejteni, akkor lett volna gyakorlati jelentősége.

Szerintem semmiféle hatással sem lenne egy ilyen átvilágítás a zsidó közös-

ségre, hiszen a hitközségi rendszer átalakítása óta több mint 12 év telt el, és ha valakit esetleg érintetlennek is találnának, azt nem lenne igazságos megítélni kizárólag az 1990-ig végzett tevékenység alapján, de figyelembe kellene venni az azóta tanúsított magatartását is.

Az átvilágítás már csak azért is igazságtalan eredményt hozna, mert a főszabály szerint az MSZMP tagjait nem kényseríthették besúgásra a belügyi szervek, ők pártvonalon adtak jelentéseket, mégsem tekintenék őket érintetteknek.

Sokan vannak egyébként olyanok is, akik semmiféle nyilvántartásban sem szerepelnek, mert nem voltak semmifé-

le kapcsolatban titkosszolgálatokkal, az MSZMP-vel, mégis ámulók voltak, mert különböző büntetőperekben hamis, terhelő vallomást tettek a zsidó testvéreikre azért, hogy mentse a bőrüket.

3. Én már átvilágítottam magamat, és nyilvánosságra hoztam eredményét az országos médiában.

HAJÓS NÉ VÉRTES ANTÓNIA

Egyrészt annyiban pontosítom a kérdést (gondolom ez volt a szándék), hogy zsidó szervezet vezetőjeként az egyházi átvilágítás kérdését kizárólag csak a zsidó közösségre, ill. vallási szervezeteire szeretném érteni.

1. Az első kérdésre nem tudok röviden válaszolni. Ambivalens érzéseim vannak a téma felvetésével kapcsolatban is.

Egyrészt azt gondolom, hogy az emberek cselekedetei az adott történelmi, társadalmi viszonyok között méretnek meg. Különösen a holocaust után a túlélés reflexeit, a félelmeket, a kényszereket, és a cselekedeteket nem merem ítélezésem alá vonni, ezért nem is bolygatnám.

Ugyanakkor igaz, hogy a „besúgó” rendszer lényege volt, hogy bizalmatlanságot, gyanakvást és félelmet szült (gyakran okkal, és gyakran ok nélkül), ami megmérgezte az adott, egymásra utalt, és összetartozásra szoruló közösség mindennapjait, veszélyeztette a megfigyelt személy(ek) életét, egzisztenciáját. A bizalmatlanság légkörét feloldani pedig csak tisztázó, feltáró, és lezáró lépésekkel lehet. Ez a szempont az átvilágítás igényét veti fel.

E két egymásnak ellentmondó érzés alapján talán valami közmegegyezéssel lehetne eldönteni, akarjuk-e a feltárást, vagy sem. A zsidó hitközségek belső életét közelről nem ismerem, nem tudom, hogy ilyen közmegegyezésre lehet-e számítani. Amit közeli szemlélőként látok, hallok, annak alapján azt gondolom, hogy: nem.

A kérdés másik fele, hogy kikre terjedjen ki. Azt hiszem mindazokat érintenie kellene, akik vezetői a hitközségnek, ill. a rabbikar tagjaira.

2. A kérdést szűkítve, csak a közöségünkről gondolkodnék.

A Magyarországon élő zsidóknak vajon hány %-a az, aki rendszeres vallásgyakorló, és az egyházi személyekhez valamiféle szorosabb, vagy személyesebb kapcsolat fűzi (annál szorosabb, mint az egyes családi események egyházi megrendezése)? Nos e tekintetben egyáltalán nem érzem, hogy a kérdésben felvetetteknek jelentős társadalmi hatása lenne.

Más kérdés, hogy a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, a kislétszámú vallásos zsidó közösség képviselői túl messze nagyobb szerepet játszik: szociális, kulturális intézményrendszere a zsidóság szélesebb körét szolgálja, az állammal szemben vagyoni ügyekben, az érdekképviselés terén szintén a zsidó közösség szélesebb körét képviseli. E tekintetben kétség kívül van annak jelentősége, hogy kik képviselik a zsidóságot külső szervek felé. Kérdés, hogy melyek azok a cselekedetek, és tulajdonságok, amelyek hitelessé teszik az embert. Számomra azok a hiteles emberek, akik jól ismerik mind a vallásos életet élő zsidó közösséget, a hitközséghez nem kapcsolódó zsidóság társadalmi összetételét, kulturális értékeit, érdekviszonyait, és azok érdekében felelősséggel, meggyőzően, hatékonyan lépnek fel, akik empátiával és vasszigorral védik a közösség érdekét, akik feddhetetlenek, akiknek erkölcsi, etikai megítélése minden kritikát kibír. Gondolom, hogy a hi-

telességhez hozzájárul, hogy besúgó múlt ne tapadjon hozzájuk. Nem tudom megítélni, hogy az átvilágításnak, ill. annak elmaradásának mekkora szerepe lenne abban, hogy az általam felsorolt jellemzőkkel bíró személyek képviseljenek bennünket. Erről fogalmam sincs, de ha csak ezen múlna a hitelesség, ha igazán csak ezen múlna, akkor én támogatnám az átvilágítást.

De gyanítom, hogy a múlt tisztázása nem akkora társadalmi jelentőségű, mint a jelené.

3. Ha az átvilágítás rám is kiterjedne: Igen

KARDOS PÉTER

Körkérdésükre egy javaslattal válaszolnék. Javasolnám valamennyi érdekelt összehívását egy kerekasztal-konferenciára ebben a témában, amely a nyilvánosság előtt zajlana, esetleg lapjuk tudósítana erről az eseményről. Ami engem illet, előzetes időegyeztetés után bármilyen körülmények között és bárkivel hajlandó vagyok részt venni egy ilyen megbeszélésen.

SCHÖNER ALFRÉD

Az elmúlt héten hozzám intézett – lefelben felvetett – témákat 12 évvel a rendszerváltás után, az állam és egyház szétválasztásának tükrében, irrelevánsnak tartom. Különös tekintettel az elmúlt hónapok tömegkommunikációban közzétett ellentmondások

„eredményeire”, vélt vagy valós „hitelességére”.

STREIT SÁNDOR

1. A Mazsihisz, és a BZSH, vezetőinek átvilágítása lehetséges, talán szükséges is, de mindenkinek önmagának kell eldöntenie. Abban az esetben, ha törvény születik e kérdésről, akkor mindenképpen szükségesnek tartom valamennyi olyan hitéleti és világi vezető átvilágítását, akik a hitközséget vezetik és irányítják.

2. Nehéz ma felmérni, hogy milyen hatása lehet az egész társadalomra, illetve a közösségünkre. Abban az esetben, ha a többi egyház és felekezet szintén önként, illetve ha a törvény megszületik az átvilágításról, szintén hasonlóan cselekszik, akkor a társadalom biztosan pozitívan bírálja majd el a döntésünket. Ha nem így történik, fennáll a lehetősége annak, ha csak a MAZSIHISZ világítja át a fent említett vezetőket, hogy negatív vélemények is megfogalmazódhatnak a társadalmi megítélés terén.

3. A személyem átvilágítását bár mely esetben vállalom és annak eredményét akár szűkebb, akár tágabb körben nyilvánosságra hozom.

TORDAI PÉTER

1. Legyen! A vallási és a világi vezetésre kellene kiterjednie, de a

A Zsidó Kultúra Napja Budapesten – az Európai Zsidó Kultúra Napján

Június 15-én és 16-án – Európa fővárosaihoz hasonlóan – Budapesten is számos kulturális program – koncertek, kabarék és gyermekfoglalkozások – várták az érdeklődőket az egyesületünk szervezésében zajló Európai Zsidó Kultúra napján. A rendezvényt a Klezmer R's Vörösmarty téri koncertje nyitotta meg a Gerbaud cukrászda előtt, ahol több száz járókelő és turista ismerkedhetett meg a hol szívszorító, hol vérpezsdítő kelet-európai zsidó zenével. A sikert mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a kánikula ellenére többen – fiatalok és idősek egyaránt – táncra perdültek, egy írországi fiatalember pedig oda nyilatkozott, hogy ez még az ír zenénél is jobb.

Az egykori Garay utcai zsinagógának – ma egyesületünk

klubjának – otthont adó, hajdan jobb napokat látott bérház udvarán, kellemes nyárestén újabb zenés műsor várta az érdeklődőket: a Lichthof Jazz est nem volt túl nagyszabású, de – talán éppen ezért – a kulturális nap egyik legjobban sikerült darabja volt. Az est résztvevőit és hallgatóit **Feldmájer Péter**, a Mazsike elnöke köszöntötte, majd muzsikált, így olyan kiváló zenészek szerzeményeit és játékát hallhatuk, mint **Dés László**, **Dés András** és **Kaltenecker Zsolt**. A szóló jazz és a gyertyafény családias hangulatot teremtett, amit még bensőségebbé varázsolt **Fritz Zsuzsa** közös dúdolással kísért, szombatbúcsúztató havdalája. Végezetül **Szántó T. Gábor** tartott felolvasást könyvhétre megjelent *Keleti pályaudvar, végállomás* című regényéből, a hely szel-

pontos kört a Mazsihisz közgyűlése hivatott megtárgyalni és meghatározni.

2. Az átvilágítás véleményem szerint jó hatással lenne mind a közösségen belül, mind pedig a tágabb társadalomban, bár elképzelhető, hogy bizonyos személyekre rossz fényt vetet. Az átvilágítás elmaradása továbbra is bizonytalanságot, bizalmatlanságot tartana fenn, amely esetenként alapítványok gyanúsítgatásához vezet.

3. Igen, természetesen átvilágítottam magam, és az eredményt mind a Mazsihisz küldöttei, mind a társadalmi fórumok előtt nyilvánossá tettem.

ZOLTAI GUSZTÁV

1. Személy szerint egyetértek azzal, hogy az egyházi és a világi vezetőket átvilágítsák. Ezzel sok szóbeszédnek elejét lehetne venni. Ezt azonban a MAZSIHISZ-nek kell eldönteni. Véleményem szerint valamennyi választott vezetőre, előljáróra és rabbira kellene kiterjednie.

2. Véleményem szerint pozitív és negatív hatása lehet. Felekezeten belül pozitív, kifelé nem tudom prognosztizálni. Az átvilágítás elejét veheti az alaptalan szóbeszédnek. Míg az átvilágítás elmaradása továbbra is teret adhat alaptalan vádaskodásnak.

3. Természetesen önként vállalom az átvilágítást és hajlandó vagyok az eredményt nyilvánosságra hozni.

Átvilágítást? Átvilágítást!

Lapunk körkérdésére különböző válaszok érkeztek, s nagy része nem tagadja az egyházi átvilágítás szükségességét. A válaszolók egyike azonban az „állam és egyház szétválasztására” hivatkozva utasítja el a kérdésfelvetést.

Az egyházak hivatalos testületek, ráadásul az a céljuk, hogy transzcendentális eszméket közvetítsenek a hatókörük alá tartozó emberek felé, képviselve az isteni tanítást, hagyományt. Az egyházak, felekezetek élén állók felelőssége talán még nagyobb, mint a pártok, köztisztviselők és alapítványok vezetőié, akik legitimációjukat nem isteni forrásból eredeztetik. Ha a jog forrása ilyen magasrendű, akkor a vezetőknek is magasrendű erkölcsi normáknak kell megfelelniük. Amennyiben így van, annyiban igenis szükséges az egyházi vezetők átvilágítása. Jogunk van tudni azt, hogyan bántak ezek a nem akármilyen legitimációval rendelkező szervezetek képviselői a gondjukra bízott közösséggel. Könnyű ma állam és egyház elválasztására hivatkozni, mint tette azt az elmúlt évtizedben számos egyházi vezető. De akkor, amikor sokakat megtört a diktatúra, az egyház au-

tonómiája éppúgy súlyosan sérült, mint a besűgottak autonómiája. Tudnunk kell, ki mit tett, hogy méltányosan alkothassunk véleményt. Jogunk van tudni azt, hogy hogyan éltek, illetve éltek vissza a hatalommal azok, akik a közösség élén álltak. Aki akar, tudhassa meg az állambiztonság vagy az egyháziügyi hivatal dokumentumaiból, ki mit jelentett róla. Arról nem is szólva, hogy – a zsidóság esetében – a folyamatoság a jellemző: az 1989 előtt kompromittálódott világi csúcvezetéstől eltekintve sokszor ugyanazokkal az emberekkel találkozhatunk a közösségek bizalmi pozícióiban, mint az államszocializmus éveiben, s aki akkor botlott, ma gyakran éppen múltjával zsarolható. Erkölcsi elszámolás nem történt, mint ahogy anyagi sem. Ha hitközségi embereket kérdezzünk, kicserélődésről, lassú változásról számolnak be, miközben a mentalitás a régi. Több mint egy évtized alatt, a zsidó hivatalosság berkein belül, saját törvényeink erejéből nem valósult meg a szembenézés a múlttal. Hozzon hát az egész társadalmat érintő vizsgálódás legalább e téren tisztázó múltidézt.

Fotó: Fröhlich Erika

A Chagall klezmer húzta a talpalálót a Trombitás kertben tartott kabaréműsor előtt.

leméhez méltóan olyan szemelvényeket választva, melyekben emléket állít a Garay utcának és környékének.

Vasárnap délelőttől a gyereké volt a tér – egészen pontosan a Szent István park – ahol a több tucat gyerkőcöt képzett szakemberek szórakoztatták ügyességi versenyekkel, aszfaltrajzokkal és egyéb kézműves foglalkozásokkal. Az esti, Trombitás étterembeli műsor viszont inkább az idősebbeknek nyújtott felhőtlen kikapcsolódást: **Nádas György**, **Heller Tamás** és **Beregi Péter** elevenítette fel a régi pesti kabarék hangulatát, megidézve a két kávéházi tréfamestert, Hacseket és Sajót. Az elmaradhatatlan pesti humor után **Kovács Erzsébet** énekelt. Az előadások végeztével a vendégeket svédasztalos vacsora várta, majd az est baráti társalgással folytatódott kezdetét, ahol szemmel láthatólag mindenki kiválóan érezte magát.

(A rendezvény támogatói a European Council of Jewish Communities, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Discount Bank and Trust Company voltak.)

Csáki Márton

Esztertáska

Éppen hogy véget ért az idei Zsidó Nyári Fesztivál, melyen mi is kivettük a részünket. A zsidó nő c. nagy sikerű kiállítás utolsó napján tartottuk meg az „Elmeséletlen történetek” első felolvasását, a Zsidó Múzeumban. Felhívásunkra számos kézirat és még számosabb hallgatóság érkezett. A felolvasóesten hat felolvasott és egy „élő” történet hangzott el, két filmrészletet láttunk, továbbá beszélgettünk szociológus vendégünkkel az emlékezés fontosságáról. A felolvasások között **Sipos Mihály**, a Muzsikás Együttes tagja improvizált hegedűjén. A szükségből erény kovácsolódott: olyan sokan voltak kíváncsiak elmeséletlen történeteinkre, hogy még a földön – szőnyegeken és pámakon – is ültek. A közönség figyelme, a minden formalitástól mentes légkör és a mécessek lángjának intim hangulata inspirálóan hatott a felolvasásokra.

Eszter táskájából három „elmeséletlen történetet” veszünk most elő: Az író, újságíró **Lágh Júliáé** és **Kun Annáé** elhangzott szeptember 1-én, a Zsidó Múzeumban; a Jeruzsálemben élő **Katz Kati** nem tudott felolvasni, történetét e-mail-en küldte el nekünk.

(Várjuk továbbra is az elmeséletlen történeteket. Ősszel újabb felolvasóestet rendezünk – a történeteket későbbi kötetbe gyűjtjük össze.)

Pécsi Katalin

LÁNGH JÚLIA

Könnyű, úri zsidózás

Lágh Júlia író, újságíró. 1977-től Párizsban élt, majd a nyolcvanas évek közepétől a Szabad Európa Rádió munkatársa volt. A 90-es években kétszer is élt és dolgozott Afrikában: egy bozótfaluban óvodát alapított, illetve mozgássérülteket tanított rádiózásra. Ezekről a „kalandjairól” két könyvet is megjelentetett a Magvető Kiadónál.

Anyai nagybátyám második felesége picike, eleven, nevetős nő volt, nagy, sötétbarna gombszemmel, sötét hajjal és bórral. Én szókének és kékszeműnek születtem, de igen korán az a kényszerképzetem támadt, hogy ez valami tévedés; valójában, az én igazi, rejtett valómban, sötét színű vagyok, mély hangú és fekete hajú. (A mély hang később bejött, ezt napi egy-két csomag cigarettával néhány évtized alatt sikerült elérnem.) Nagynéném tehát már pusztán a színeivel kifejezett valamit

abból, amilyenek én akartam elképzelni magamat kamaszkorom hajnalán, amikor a legnagyobb gözzel működik az önmegszerkesztő gépezet.

Beteg anyámat és nemrég meghalt apám emlékét magunk mögött hagyva, nagybátyám és nagynéném gyakran vitt el hosszú kirándulásokra a hegyek közé. Egyszer, amikor édesen süttött a kóranyári nap és simogatóan fúj a szél, nagynéném menet közben végig kigombolta a blúzá, én csak ámultam, mit csinál, ilyesmit ugye nem szokás, aztán még le is vetette a blúzt, a derekára kötötte, és mezitelen felsőtesttel gyalogolt tovább a fényben úszó réten át. De jó, de jó, mondta, mint egy háladó imát, karját az ég felé lendítve. Kicsi, hegyes mellén óriásira duzzadt a mellbimbó, meglepően sötétbarna volt és a környéke mintha libabőrös lett volna. Zavarba jöttem, soha nem láttam még női mellét így kitéve a szabadba, és, hozzá még, így örülve a szabad-

ságnak. Irigykedve baktattam nagynéném mellett. Istenem, milyen bátor, és milyen jó lehet most neki; de nem merem őt követni. Pedig biztatott egy kicsit, vetközz nyugodtan!, de aztán nem erőltette, nyilván látta, amit én akkor még nem, hogy férfiakra várok, akik majd felszabadítanak.

De azért, addig is, szabadíttattam magam, ahogy tudtam. Csak másminyennek lenni, minél inkább másnak, mint a család.

Anyám, amikor megpróbálta viselkedésemet beleszorítani az úrilányhoz illő magatartás keretei közé, mindig az anyjára hivatkozott. Ha, például, kifestettem a szemem égött gyufaszál feketéjével (más nemigen állt rendelkezésre), felnyögött, ne tedd ezt velem, mondta, fáradt kezét egyre betegebb szívére szorítva, tudod, hogy nagyanyád nekem tesz szemrehányást miattad. Ne legyen már megint veszekedés! A nagymama korholásaiból persze nekem is bőven kijutott: úgy nézel ki, mint egy ká – ezt így mondta, időbe telt, amíg egyáltalán megismertem azt a szót, hogy kurva, és azonosítottam a nagymama által emlegetett kezdőbetűvel –, ha szegény apád ezt látná! Itt állunk, egy férfi nélküli család, és te mit csinálsz!

A nagymama viselkedési normáit az szabta meg, hogy mit szól a világ: a rózsadombi úri közönség. Anyámnak meg az volt a fontos, hogy mit szól az anyja, s engem is a nagymama értékrendjéhez próbált igazítani. Ezt zokon vettem, azt szerettem volna, ha elfogad olyannak, amilyen vagyok, sőt, fogadja el első szerelmemet, a sűrű göndör hajú, kanárisárga kordbárony zakót viselő ifjú költőt is, és ne tegyen aggályos megjegyzéseket, hogy miért hagyta félbe ez a fiatalember az egyetemet. Nagyaném már sokkal élesebben fogalmazta meg kifogását: nincs existenciája ennek a zsidófiúnak. Az, hogy állástalan költő, és hogy zsidó, körülbelül egyforma elriasztó erővel bírt a szemében.

Később, amikor bejelentettem ott-hon, hogy férjhez megyek – az érdekelt fél akkor már nem a sárgazakós költő

volt, hanem következő szerelmem, akiről első látásra sejtettem, hogy ő lesz életem férjja, utóbb csináltunk is két remek gyereket – nagymama megjegyezte: rokonszenves, derék fiatalembernek látszik, bár sajnos zsidó. Csakhamar kiderült, hogy jövőd anyósom is hasonló észrevételt tett rám a fiának: milyen kedves lány, de kár, hogy keresztény. Ezen aztán jót neveltünk, persze csak kettesben, anyós, nagymama távollétében.

Nagyanyám úgy volt antiszemita, ahogy a keresztény úri középosztály általában, a század első felében: önkéntelenül és öntudatlanul, mondhatni ösztönösen. Viszont ugyanilyen ösztönösen volt a háború alatt tisztességes. A nyolcvan főre méretezett óvóhelyen, ahol kétszázan zsúfolódtunk össze az ötemeletes ház romjai alatt, a nőkből, rokkant öregemberekből és gyerekekből álló közösség őt szemelte ki az óvóhely parancsnokának. Erélyes nagyanyám szigorú, de igazságos fegyelmet tartott, rendelkezéseinek ellenszegülni nem lehetett. Így tehetette meg, hogy egy befalazott rejtékhelyen bújtatott néhány férfit, zsidókat és katonaszökevényeket. Senkinek nem jutott eszébe őt följelenteni, ha ugyan az óvóhelyen legálisan kuporgók tudtak egyáltalán a rejtékhelyről, de valószínűleg nem.

Amikor hastífuszt kaptam – két éves voltam –, nagyanyám szaladt segítségért a falhoz, amelynek néhány kiemelhető tégláján át nyújtotta be az ennivalót is. Az a zsidó orvos mentette meg az életemet, mondogatta nekem később, gyógyszerre ugyan neki sem volt, de okos tanácsa igen: vigyék ki ebből a túlszűfolt, egészségtelen pincéből a kislányt, legalább tiszta levegője legyen, higgyék el, akkor magától is meggyógyulhat. Elhitték, anyám napokon át sétált velem a bombázott városban, amíg talált egy szellős lakást, ahová befogadtak.

Nagyanyám nem fogta föl, hogy a háború után már nem lehet úgy beszélni és gondolkodni, ahogyan azelőtt. Borzongva meggyászolta első anyóstársa elfogadhatatlan halálát, Dunába lövetését, de azért időnként kicsit zsidózott, csak amúgy finoman, úrinő módjára. A zsidó az ő szótárában azonos volt a mássággal, ahogy egyébként, ámbár persze másféleképpen, a cigány is. Akarata ellenére ő adta nekem önértékes másság-tudatomat. Nem olyan vagy, mint mi, mondta, valahányszor

úgy látta, hogy leckéztetnie kell engem viselkedésemért. Ha csak rád nézek, arra kell gondolnom, hogy igaz lehet a családi pletyka: a dédmama, ott a távoli lengyel birtokon, miközben az ura kiement vadászni a ködös erdőkbe, a kastély hátsó kapujához osont és lopva beengedte az Itzig zsidót vagy a vándorcigányt, ez a vér jön ki belőled, ez ütközik ki rajtad! Én ilyenkor titokban, csak úgy magamnak, büszkén kihúztam magam.

Megjegyzem, mondta nagyanyám – gyakran kezdte azzal a történeteit, hogy megjegyzem –, a szegény Bélának volt egy zsidó cimborája a tőzsdén, nagyon rendes ember volt, zsidó ugyan, de hát azok is lehetnek rendes emberek, ugye, és a pénzhez az aztán nagyon értett! A szegény Bélát, fiatalon meghalt férjét a nagymama viszonylag ritkán emlegette, fivéreire sokkal élénkebben emlékezett. Semmiféle gyász nem érződött rajta, amikor a halottairól beszélt, már rég nem hiányolta őket, de meghitt viszonyban maradt velük. Egyik sokat idézett anekdotája Józsi bátyjáról szólt, aki a Tanácsköztársaság idején, amit a nagymama mindig csak kommünnek mondott, szóval a kommün idején a zsúfolt villamoson átkiabált egy ismerősének egyik peronról a másikra, a tömeg feje fölött: Mit szólsz, kérhlek, micsoda penetrhans prrholiszag van itt! Nagyanyámból elismerést váltott ki a vörös terrorral szembeni ellenállásnak ez a bátor aktuusa. Legkedvesebb testvére, Géza, zenész volt, évtizedeken át minden szombat ő orgonált a Dohány utcai zsinagógában. Nagymama büszkén emlegette: a zsidók igényes emberek és jó zeneértők, gondolhatod, milyen remekül orgonált szegény Gézukám, ha ő volt a budapesti nagy zsinagóga orgonás goja!

Néha olyan megjegyzések csusszanak ki a száján, amelyektől anyámnak – aki a politikai korrektség megtestesülése volt már fél évszázaddal e fogalom felbukkanása előtt – villogni kezdett a szeme, égnek állt a haja. Nem értem, dűnnyögte ártatlan képpel a nagymama, idősebbik fia második házassága után, miért csak zsidó nőket vesz feleségül, amikor annyi rendes keresztény lány van... de ezt csak úgy maga elé motyogta, a fiának nem merte volna megjegyezni. Sosem zsidózta le idősebbik fia feleségét, miközben a másik menyét könyörtelenül leprolizta,

persze nem szembe, csak a háta mögött. Fiatalabbik fia azzal lógott ki a családból, hogy nem sikerült rendesen elvégeznie iskoláit, csatornatisztitótól hentessegédig és virágárusig mindenféle munkát kipróbált, és egy takarítónőt vett feleségül. Nagyanyám bárátnőinek úgy fogalmazta: a kis menyem patikában dolgozik. Tény, hogy csakugyan gyógyszerárban volt takarítónő.

Valahogyan mindenki kilógott a családból, legalább is nagyanyám normához képest.

Idősebbik, kedvenc fia, nekem is kedvenc nagybátyám – akinek második felesége annyira elbűvölt szabadságával a hegyi túrán –, a 30-as években az események fölötti morális felháborodásában kommunista lett. A mozgalomban ismerkedett meg Verával, egy magas, erős csontú, markáns arcú zsidólánnyal, akit nagyon hamar feleségül is vett, amikor még lehetett "vegyes" házasságot kötni, és azt hinni, hogy az segíthet. Azután együtt bujkáltak, és amikor a nyilasok rájuk találtak, nagybátyám zsidónak vallotta magát, hogy ne szakítsák el a feleségétől. Lerángatták a gatyáját, mondta felháborodva nagyanyám, de hiába láthatták, hogy nem zsidó – nem értettem, miről beszél, de nem mertem rákérdezni –, vitték őt is a Duna-partra.

Egész gyerekkoromat meghatározta ez a történet, pedig alig beszéltek róla, anyám és nagyanyám félmondataiból raktam össze, mint egy mozaikot.

Nagybátyám feleségével és anyósával az alsó rakparton áll a zajló Dunánál, a nyilasok sorra lövik bele az embereket a folyóba, most zuhan a jeges vízbe Vera édesanyja, éppen, miközben egy katonai teherautó fékje csikorol. Ezek a foglyok a mieink, üvölt rikácsolva a kocsiról egy magas rangú német egyenruhát viselő személy, durván föltereli a platóra az életben maradtakat – köztük nagybátyámat és a zajló víztől elszakadni nem akaró nagynénemet –, aztán néhány utcasarokkal arébb egyetlen kézlegyintéssel szélnek ereszt mindenkit. Később sem tudta meg a család, kinek a mentőakciója volt ez.

Nagybátyám soha nem beszélt első feleségéről, aki a háború utáni években öngyilkos lett. Erről aztán végképp senki nem mondott semmit a családban, de nekem elég magyarázat volt a Duna-parti jelenet.

Nem emlékszem, mikor álmodtam legelőször azt, ami azután hosszú időn keresztül vissza-visszatért nyomasztó éjszakákon: sokan állunk egymás mellett, sorban, kivégzendők, én a sor legvégén, és a kivégzőosztag nem előttünk vagy mögöttünk, hanem oldalt sorakozik, a sor túlsó vége felől. Oldalról lőnek tehát végig rajtunk, így nekem esélyem lehet arra, hogy a golyókat a

mellettem álló hosszú sor fölfogja. Nem tudom, mi volt gyötrőbb: a kivégzéstől való rettegés, vagy az a kín, hogy én talán megúszom, de a többiek belehalnak a nekem szánt golyókba. Ez az álom egy másik, ugyancsak ismétlődő rémálommal együtt eltűnt, többé nem tért vissza az életembe attól kezdve, hogy a 70-es években, elhagytam Magyarországot.

KUN ANNA

Hazatérés

Kun Anna 1920-ban született, vidéki kispolgári családban. Volt kozmetikus, nevelőnő, szövőnő, bőripari munkás. 1944-ben a szegedi téglagyárból vették el 4 hónapos gyerekével együtt Ausztriába, ahol fél évig hadiüzemben dolgozott, majd Bergen-Belsenbe került, Terezinben szabadult. 1945 után lesz újságíró: gyereklapokat szerkeszt (Pajtás, Úttörő, a szlovák nyelvű Nas Pajtas), dolgozik a Család és Iskola-nál, és az Iskolarádióban is. Közben pedagógiát tanul, diplomázik. Ma nyugdíjas, Budapesten él.

A történet egy hosszabb lélegzetű visszaemlékezés része, melynek fejezeteit Kun Anna egyenként ajándékozta lányának, Surányi Verának.

Elszántan baktatok befelé az állomásról a Kossuth utcán a város felé, rövidre vágott száru farmerben, bakancsban, kék vászoningben, hátamon német katonai borjú. Kis hátizsák ez, úgy nyílik, mint a bőr dohányos dobozok, egymásra hajló oldalakkal. Nem fér bele sok holmi, inkább a barna-fehér foltos, szőrös fedőlapja alá lehet jól pakolni, köpenyt, pokrócot. A hajam fiúsan rövidre nyírott. Koranyár van, csend, béke. Csak bennem dúlnak viharok.

Egyedül indultam. Apám, anyám ott maradt Pesten, a Hitközségnél, valami segílyt, kezdő tőkét vagy tanácsot akartak kapni. Tömegek várakoztak velük együtt. Nekem nem volt már maradásom. Tudni akartam, igaz-e, hogy Pista otthon van. Nem akartam, hogy más is ott legyen a kettőnk első találkozásánál. Látnom kell, hogy mit pusztított bennünk a háború, hogyan kell már élnünk ezután. Várt-e haza? Úgy őrzött-e meg magában, mint én őt? Lehet-e

mindent újrakezdeni? Alig éltünk mi együtt, mit tudunk mi egymásról? Lehet-e élni ebben a városban?

Itt lehet-e maradni, ahol engem batyival a hátamon, idegen kabátban láttak utoljára egy rémült csapat asszonnyal, öreggel, gyerekekkel az állomás felé bukdácsolni, ordító csendőrök és nyilasok közt? Itt, ahol engem mindenki ismert, de tenni értem nem tudott vagy nem akart senki. Hagyja-e az ő szűgyenük és az én szűgyenem, hogy itt éljek újra?

Leszegett fejjel lépkedek, szégyellelem, hogy visszajöttem, szégyellelem, hogy élek. Nem akartam, hogy megismerjenek, nem akartam, hogy köszöntsenek, hogy megállítsanak, hogy kérdezzenek. Én szégyelletem, hogy a város némán végignézte az elhajtásunkat, és most vissza kell néhányunkat fogadnia, élő lelkiismeret-furdalásként. Még nem szokhatták meg a gondolatot, hogy lesznek néhányan túlélők, akiknek a szemébe kell majd nézni.

A borjúbán jófomán semmi. Váltás fehéremű, valami ideiglenes igazolvány. Pesten adták. Az elmúlt év volt az ára. Ez a súly, ez a film, amit hurcolok, rettenetesen húzza a vállam. Megroggyan a térdem a súlya alatt. Látom a képeit akaratom ellenére, beleégtek a rezechártýámba. Ott van az a bergen-belseni éjszaka a diftériás barakkban, ahol a görög sebész a holdand asszonyt operálta hiábavalóan. Ahogy a háromemeletes ágyakon pokrócba burkolózva gubbasztanak körben a nézők, a többi beteg. Az eső verte a tetőt, a víz tócsákban állt a barak padlóján. Gyertyafényben operált a professzor, görnyedt, köpcös alakja a falon óriásira nőtt ányék. Látom, amint széttárja a kezét, s ott áll az asztal mellett összeroskadva. Látom az asszony viaszsárga arcát, ahogy lassan eltűnik a ráhúzott durva pokróc

alatt. De látom magamat is egy évvel korábban, elindulás előtt, amint Büchlerék udvarán, a gettóban azt a bama télikabátot próbálom, ami majdnem földig ér, és közben azt gondolom, jó lesz ez. Bekötöm a fejem azzal a sötét kendővel, és az anyám se ismer rám. És látom az ötletes mézesüveget a kerti asztalon, feldőlve indulás előtt valaki szelesen nekidöntötte a hátizsákját – és a szikrázó napfényben szikrázó arany pataokban, nagy cseppekre szakadva, kényelmesen ömlik a földre. És látom a kisfiamat a terezini vizsgálóasztalon csontsoványan, rémülten kitágult szemével, legörbült szájjal, amint felém nyúl, és nem akar a tiszta, rácsos ágyba befeküdni...

Kora délután van, forgalom alig. Most fordul be két férfi a gimnázium sarkán, beszélgetve. Már egész közel vannak, amikor a hang... Felnézek. Eláll a szívverésem. A kerítésnek kell támaszkodnom. Pista beszél. Ezért a pillanatért akartam élni. Ennek a találkozásnak a reménye rántott ki a tifuszból, lázból, meg az, hogy nekem dolgom van ebben a világban, rendbe kell tennem a dolgokat. Hogy mi a dolgom, azt majd Pista mondja meg, ő tudja.

Megöleltük egymást? Kezet fogtunk? Öröm, beteljesülés, egymásra találkozás? – Nem tudom. Nem voltam eszemnél. Hazaértem.

Azt mondta: Ez a polgármester, a barátom. Tibor, ez a feleségem. Majd holnap folytatjuk. Most hazamegyünk. A gyerek? – kérdezte. Elhárítottam a kérdést egy mozdulattal.

A kezemet fogta, együtt lépdeltünk. Nem beszélgettünk. Csak egy sarokkal odább kérdezett újra. – A gyereket nem tudtam hazahozni. Nem él.

Elengedte a kezem. Úgy éreztem, nem örül nekem. A gyereket jobban várta, mint engem. A régi házba mentünk. A gangon letettem a hátizsákot, leestem mellé, ráborultam, és olyan sírógörccs szakadt ki belőlem, hogy majd meghaltam. Pista mellett ült, és riadtan veregette a hátam: – Felejts! Ne nézz hátra! El fog múlni. Elfelejtetted... Itt vagyunk, dolgozunk van.

És én igyekeztem felejteni. Nem beszéltem ki magamból, amit átéltem.

A régi kert helyén kopár udvar, széthajigált autógumik, keréknyomok a vas-tag sárban. A fenyők, a bokrok sehol. Idegen bútorok között élünk egy elidegenült házban, egy kicsi, idegen szobában. Oda az otthon. Oda az ifjúság.

Semmi se lehet már olyan, amilyen volt.

KATZ KATALIN

Az első udvarlóm

Katz Katalin 1956-ban, tízévesen alijázott szüleivel Budapestről. Pszichológusként végzett, hosszú évek óta a jeruzsálemi Héber Egyetemen tanít, a Szociálismunkásképző szakon. Rendszeresen jár Budapestre szakmai rendezvényekre. Szűkebb szakmája mellett a roma holokausztot kutatja. Elkötelezett emberjogi aktivista.

Apu amilyen jó orvos volt, olyan pocsek üzletember. Bár új olé korunkban jó munkahelyet kapott a „Kupat Cholim”-ban (az izraeli SZTK), elfogadta a „vatik” (aki már régóta él Izraelben) nagybátyám tanácsát, vállaljon csak háromnegyed állást, hogy lehessen privát praxisa is. Jöttek is a páciensek: a szomszédos, szegény jemenita zsidók negyedéből, a jeruzsálemi jesivákból a szegény bóherek, egyszer meg a rendőség vitte ki éjszaka a sugárútra, hogy igazolja egy elgázolt ember halálát. Apu egyikőtől sem fogadott el honoráriumot.

1959-ben, tizenhárom éves koromban „már” három éve éltünk Izraelben. Egy forró nyári délután, úgy kettő felé, épp, hogy hazaértem az iskolából, mikor kopogtak az ajtón. Egy tizenhat-tizenhét éves jesiva-bóher állt az ajtóban. A gőzölgő hőségtől felhevülve, zsíros, kopott kalapját zavartan forgatta izadó kezei között. Az eredetileg fehér, most már szürkésbarna inge alig látszott ki a nyakig gombolt kaftán és a mellig érő pajesza alól. Aput kereste, fájt a füle.

– Nincsenek itthon a szüleim – mondtam. – Apám csak kedden és csütörtökön rendel.

– Mikor jönnek haza? – tekintett el a bóher a közlésem második felétől.

– Csak késő este. Netanjára utaztak, rokonokhoz.

– Nem baj, megvárom – álldogált továbbra is az ajtóban.

Nem volt szívem elküldeni. Na, meg a kíváncsiság is csiklandozott: még soha nem beszéltem személyesen egy igazi ortodox zsidóval, bár amikor Pesten megtudtam, hogy Izraelbe megyünk, azt hittem, ott mindenki paje-

szos, és nagyot bámultam, amikor kiderült, hogy csupa *normális* ember máskál a haifai kikötőben.

A srác leült a kanapéra, és maga elé bámult. Megpróbáltam beszélgetni.

– Honnan jöttél?

– Jeruzsálemből – mondta, és a szőnyegre szegezte a tekintetét.

Tanácstalanul átmentem a saját szobámba. Hallgatóztam, próbáltam kitálni, mit is csinálhat. Nem mozdult.

Négy óra felé már nagyon sajnáltam: szegény, még meghal unalmában! Besomfordáltam a nagyszobába, és bekapcsoltam a rádiót. Éppen a napi Bibliaolvasás volt műsoron, kommentárral. Aggódva néztem rá a vendégemre, mit szól hozzá, hogy ilyen nem ortodox értelmezést fűznek a Szentíráshoz. A fiú szemmel láthatóan érdeklődéssel hallgatta, majd maga elé mormolt:

– *Mesügesz, mesügesz...*

Megijedtem.

– Zárjam el? – kérdeztem.

– Nem, dehogy, nálunk nincs rádió! Érdekes.

Szóval, nálunk rádiózni sem szabad, nem csak lányra nézni, értettem meg. De őt azért érdekli. Talán mind a kettő. De a beszélgetés azért csak nem ment. Visszamentem a szobámba, de azért folyton a nagyszoba fele füllettem. Semmi, csak a rádió. Aztán rájöttem, hogy nem csak a kíváncsiság gyötör, hanem az éhség is. Ja persze, hiszen el is felejtettem ebédelni! De hát most mit csörögjek a konyhában az edényekkel, hátha zavarja? Rágódásaim közben jutott eszembe, hogy hiszen ez a fiú sem evett már jó ideje, hátha ő is éhes, pláne meg milyen éhes lesz még estig, míg Apu meg Anyu hazajönnek! De most már nem kockáztattam meg a beszélgetést. Egyenesen a konyhába mentem, és készítettem két óriási szendvicsset, paradicsomot is vágtam mellé. Egy nagy tálcán vittem be a nagyszobába az uzsonnát.

– Ne félj, kóser, nálunk minden kóser – tettem elé a tányért. Végre rám nézett.

– És vetek belőle *maaszer*? – bökött a paradicsomra.

– Hogyne, persze! – hazudtam, és iszkoltam vissza a konyhába. Tudtam, mi

az a *maaszer*, tanultuk az iskolában: minden gyümölcs, zöldség és gabona terméséből tizedet kell leadni a szegények javára.

Gyorsan kikaptam a jégsekreányból egy gyönyörű, érett, nagy paradicsomot, és bedobtam a szemétkébe. Közben megpróbáltam elintézni a dolgot Istennel: *„Ne haragudj rá, ő nem követett el semmi bűnt, ha ez mégis bűn, akkor én vagyok a bűnös. De azért rám se haragudj, csak jót akartam!”*

Mire visszamentem a nagyszobába, egy morzsa sem maradt a tálcán. Mindketten meg voltunk elégedve.

A szüleim este nyolckor értek haza, és elképedve hallották, hogy a fülfájós páciens már hat órája vár Apura.

– Semmi komoly – mondta Apu, mikor a pajeszos fiú elment. Egy-két nap alatt meggyógyul.

Egy hétre rá, újra szerdán, újra kettőkor, megint kopogott a bóher az ajtón. Én nyitottam ki:

– Most itthon van az apám – invitáltam be.

Apu behívta a rendelőbe, majd pár perc múlva máris búcsúzott tőle:

– Nem látok semmi problémát, nem tudom, hogy miért fáj még mindig a füled, fiam. Biztos, hogy rövidesen elmúlik.

A következő héten Anyu nyitott neki ajtót. Én a szobámból hallottam, mikor azt mondta neki, hogy Apu itthon van, de ma nem rendel.

– És a lánya nincs itthon? – szaladt ki a száján.

Anyu szólt Apunak, ő meg ismét megvizsgálta a bóher makkegészséges fülét. Én a fürdőszobába menekülve, a kulcslyukon keresztül kukucskálva néztem és hallgattam, amint Apu kedvesen megveregette a búcsúzkodó fiú vállát:

– De most már igazán nem szükséges újra eljönnöd, fiam. Ha lógni akarsz a jesivából, találj ki már valami újabbat! Isten veled.

Esztertáska az interneten

Örömmel közöljük, hogy elolvashatja már cikkeinket, és tájékozódhat rendezvényeinkről az Interneten, az Esztertáska weblapján is. Keressen bennünket a www.nextwave.hu/esztertaska címen!

E-mail címünk változatlan: esztertaska@freemail.hu

A Nyári Zsidó Fesztivál idén is sok érdeklődőt vonzott. Képeinken: utcabál a Bálint ház előtt.

PAPP KORNÉLIA

Feljegyzések Berlinből

A berlini tavaszt látni kell – mondogatták barátainom, s bár megindokolni nem igen tudták, mi is változik meg az első, napos órák beköszöntésével, abban minden esetre egyetértettek, hogy más szagú, színű lesz Berlin. Prenzlauer Berg negyedben – ahol főleg fiatalok, egyetemisták élnek – nem csak az egymást érő kávéházak költöznek ki a szabadba, a késő délutáni órákban a környező bérházak pincéiből is előkerülnek az összecsukható campingasztalok- és székek s az utcákon rövid időn belül megkezdődik a kollegiumi időket idéző társas élet.

Mitte, a város másik hangulatos negyede már sokkal elegánsabb, gondozottabb, pompázatosabb. Talán itt érezhető leginkább a város lüktetése, infrastrukturális ereje. Egymás után renoválják a világháborúban megmaradt, majd a kommunizmus mostoha bánásmódját is túlélte épületeket, s elképesztő ütemben húznak föl fél utcahossznyi „üvegpalotákat”. Mitte leghangulatosabb része – a nevében is párizsi társára emlékeztető – Monbijou, a csodálatosan megújult Oranienburger strasseval és a város tizenhét – működő! – zsinagógája közül talán a legelőkelőbbel. A mór stílusban épült zsinagógát **Eduard Knoblauch** keresztény építész tervezte. Németország akkor legnagyobb zsinagógáját, mely háromezer hívő befogadására volt alkalmas, **Otto von Bismarck** porosz miniszterelnök jelenlétében avatták föl. Az 1938. november 9-i pogrom során nem pusztult el az épület, 1943 november 22-én éjjel azonban légitámadás érte, melynek követ-

keztében kigyulladt és teljesen szétrombolódott. Felújítására 1988-ban alapítványt hoztak létre. A renoválás 1995-re fejeződött be. A zsinagóga hétköznapi zárva van a látogatók előtt, vasárnaptól péntek estig csak a kupolába lehet fölmenni, illetőleg a hatalmas előtérből leeresztett teremben a felújítás fázisait dokumentáló kiállítás és a munkálatok során talált régészeti leletek tekinthetők meg – persze a külön-külön megvásárolt belépődíj ellenében.

Chanuka Berlinben

A berlini zsidó kulturális egyesület

A zsinagóga környezetében található a hitközség több épülete, a kóser élelmiszerbolt, a *Tabularium*, melyben a Síp utcai üzlethez hasonlóan a szépirodalomtól a chanukka-gyertyatartóig sok minden megtalálható, s ugyan-csak nincs messze innen a Zsidó Kulturális Egyesület. Az egyesület független a hitközségtől, tudtam meg **Irene Runge**-től, a vezetőség munkatársá-

tól, az egyesület által kiadott lap (*Jüdische Korrespondenz*) főszerkesztőjétől, aki korábban szociológiai témájú könyveivel tűnt fel az NDK-ban. Az egyesület az NDK időkben inkább baráti körként működött, s elsősorban azok voltak tagjai, akik nem kötődtek szorosan a hitközséghez. Ma körülbelül kétszázan látogatják rendszeresen rendezvényeiket, melyek három témakör köré csoportosulnak. Az idősebb korosztály körében gyakran már-már szociális feladatokat is ellátnak, ugyanakkor szinte már csak ez a korosztály látogatja a zsinagógát – pénteken közösen mennek az istentiszteletre – , üli meg a sabbatot, vesz részt a zsidó ünnepeken. Sokkal több érdeklődőt vonzanak a politikai- és kulturális rendezvények. Ezekon egyrészt aktuális politikai eseményekről van szó, a közel-keleti konfliktusról, Izraelről, másrészt emlékestek keretében az egyesület tagjai mesélnek életükről.

Az orosz zsidó bevándorlók

A harmadik tartópillér az Oroszországból bevándorolt zsidóknak szervezett foglalkozások, estek jelentik. Tömeges érkezésük számtalan, előre nem sejtett problémát hozott, nem csak az egyesület életébe. Amikor 1990 előtt toborzó hadjáratot indítottak a Szovjetunióba, hogy a rohamosan csökkenő és már-már kihalással fenyegető berlini hitközséget orosz zsidó bevándorlókkal élesszék újjá, a 30-as évek mentalitásával érkező utánpótlásra vártak. A különbség hamar érzékelhető volt. Legtöbben nem beszéltek németül, sem a

A német-zsidó együttélés foglalkozó összeállításunk, melyet jelen és következő havi számunkban közlünk, Németország budapesti nagykövetségének támogatásával jelenik meg.

vallás nem érdekelte őket – ma is csak igen kis százalékuk érez ez irányú elkötelezettséget – , sem a politikai események iránt nem voltak fogékonyak. Irene Runge szerint ennek azonban első sorban a nyelvi akadály az oka. Inkább csak a zenés, kulturális estekre látogattak el olykor, kivált, ha zongoraesteket, esztrádműsorokat, jiddis dalesteket, vagy „zsidó-orosz-szovjet giccset” (I.R.) rendeztek. (A *Hackesche Höfe* színházban egyébként rendszeresen szerveznek, főleg orosz előadók közreműködésével jiddis esteket, bár elég alacsony színvonalon.)

Óriási traumát élnek át azok az intellektuális környezetből érkező orosz zsidók, akik Oroszországban valamely tudományág elismert professzorai voltak, Németországban azonban csak a legalacsonyabb rangú munka elvégzésére tartják őket alkalmasnak. Mind az egyesület, mind pedig a hitközség tisztában van azonban azzal, hogy érkezésük és – ha nem is olyan jelentős mértékben, mint várták volna – aktív jelenlétük a teljes megszűnéstől mentette meg őket. A kulturális egyesület – bár komoly anyagi gondokkal küzd, hiszen sem az államtól, sem a várostól nem kap támogatást – mindent megtesz, hogy idővel mind jobban sikerüljön integrálódniuk a társadalomba. A nehéz anyagi időszakot előidéző fekete felhők Irene Runge reményei szerint pedig hamarosan elvonulnak fejük felől, hiszen mind személyesen ő, mind pedig az egyesület a lubavicsi rebbe áldása alatt áll. Kérdésemre, vajon mennyire vállalhatja valaki ma Berlinben zsidóságát, meglehetősen bizonytalan vá-

Hackeschen Hoftheater

laszt kaptam. A Kreuzberg városrészben található Fraenkelufer zsinagóga kertjében nemrég felrobbant Molotov-koktéllról a magyar sajtóban is lehetett olvasni, a kulturális egyesületet eddig azonban nem érte támadás, (noha az ablakokban ott vannak a Dávid csillagok) és az összes zsidó intézmény közül talán csak ők nem állnak rendőri védelem alatt. A telefonhívásoktól, vagy a **Saron**-ellenes képeslapoktól persze őket sem kímélik, ezeket aztán jelentik persze a rendőrségnek – teljesen eredménytelenül.

Orosz diszkó

De térjünk vissza még egy pillanatra a Berlinben élő orosz zsidókra. Itt van rögtön a hihetetlenül rövid idő alatt egész Németországban ismertté vált sztárió, **Wladimir Kaminer**. Első elbeszélőköte-
te – *Russendisko* (Orosz diszkó) címmel – 2000-ben jelent meg (azóta öt kiadást ért meg) s két éven belül már a negyedik könyve került piacra „*Schönhauser Allee*” címmel. Kaminer 1990-ben érkezett az akkor már újraegyesült Németországba. Könnyed történetei, melyek többsége a multikulturális berendezkedésű, hangulatos kocsmáiról híres Prenzlauer Bergben játszódik és jó humora miatt hamar kegyeibe fogadták a német olvasók. A „*Russendisko*”-t azonban nem csak olvasni, de heti két alkalommal átélni is lehet a prenzlaui bergi *Kaffee Burgerben*. Az élő orosz zenéről

Kaminer és orosz barátai gondoskodnak. A hely azóta fogalommal vált – nem csak a negyed lakói számára. Szombat éjjel felkerekedtem hát, hogy megnézzem a kultikus helyet, s ha lehet, még az est sztárjával is váltsak néhány szót. Utóbbi szándékomat, amint beléptem a két teremből álló, közepesen inkább kisebb helyiségbe, rögvést feladtam. A fülledt hőségben orosz, német és még ki tudja hány nemzetiségből való fiatalok izzadt teste préselődött egymáshoz, megdöntve – szerintem – minden eddigi rekordot az egy négyzetméterre jutó emberek számával. Kísérőm szerint a zenei stílusirányzat a nyugati világban körülbelül a 80-as években hódított, láthatóan azonban mindenki jól érezte magát – a diszkók mára szinte elmaradhatatlan színes neonfénye és kábítószere nélkül is.

Kaminer, a sztárió

Másnap csak a kora esti órákban merem föl hívni Kaminer-t, de legnagyobb meglepetésemre már nem csak a fogmosáson, de egy interjún is túl van akkorára, s máris siet az egyik baloldali lap, illetőleg a helyi rádió számára készülő interjúra. Csak nehezen tudok tőle húsz percnyi időt kémi. Rég volt szerencsém ennyire optimista emberrel találkozni. Mint mondja, minden barátja, azok az orosz zsidó fiatalok, akik vele együtt jöttek Berlinbe, talált munkát, van lakása, egzisztenciája és többnyire elégedett. „Senkit se ismerek, aki ha keresne, ne találna munkát. Ma ráadásul sokkal könnyebben is, mint tízenkét éve. Amikor idejöttem, prospektusokat osztogattam. Ezer darabért hatvan márkát kaptam. Ma viszont már egyáltalán nem számít ritkaságnak a tíz eurós órabér.” (Itt Kaminer erősen túloz, hiszen már a hét euró is igen jó órabérnek számít alkalmi munka esetében, diákok azonban olykor még öt euróért is elmennek felszolgálni.)

– Az írásokból nekem úgy tűnt, szinte csak iróniád és humorod segített a német bürokráciát túlélni.

– Elbeszéléseimben egyáltalán nem a humorra helyeztem a hangsúlyt. Nem humoros történeteket akartam írni. Ez különben ízlés dolga. Épp most olvastam a „*Russendisko*” website-ján(!) két igen különböző véleményt. Az egyik azt írta: Fantasztikus ez a Kaminer! A másik: Nem rossz író a Kaminer, vannak vicces történetei, de az élet még nála is viccesebb.

– Milyen tervekkel jöttél Berlinbe?
 – Nem voltak terveim. Más életstílusra vágytam, mint amit a Szovjetunió tudott nyújtani. Először nem is Németországba mentem, hanem Dániába. Csak 1991-ben jöttem Berlinbe. Ez aztán nagyon megtetszett, hát itt maradtam.

– Akkor ez most végcél, vagy inkább egy állomás?

– Én itt már jól érzem magam, otthonra találtam Prenzlauer Bergben. Épp most kaptam a GEO magazintól egy két hónapra szóló meghívást Shangaiba. Nem fogadtam el. Mindenki mondta, örültség, amit csinálok. Szerintem meg, ha nyaralni akarok, azt itt Berlinben is megtehetem – elmegyek Weddingbe. (Wedding Nyugat-Berlin hagyományos munkáskerülete, nagy számú török lakossággal. – P.K.)

Honnan jött az ötlet, hogy orosz diszkót csináljatok Berlinben?

– **Bert Papenfuss**-szal a prenzlauer bergi költővel találtuk ki, hogy minden este történjen arrafelé valami. Nagyon demokratikus egyébként a kocsmaműködése, mindenki felolvashatja ott írását. Az én feladatom pedig, hogy kelet-európai művészeket hozzak. Barátommal, **Juri**-jal orosz zenét játszunk, orosz zenészeket hívunk meg.

– Ha jól tudom, az antológia ötlete is a felolvasásokból jött.

– Az első történeteimet kocsmákban

olvastam fel. Berlinben elég szép számmal vannak efféle felolvasó-kocsmák, s vannak a történetek között érdekesek is. Azt találtam ki, hogy a legjobbakat összeválogatom, és antológiában kiadom.

– Olvastál már fel zsidó kulturális körökben is?

– Persze, mindenkivel tartom a kapcsolatot, hogy aztán kijátsszam őket egymás ellen, ha netán elfelejtene valamelyik.

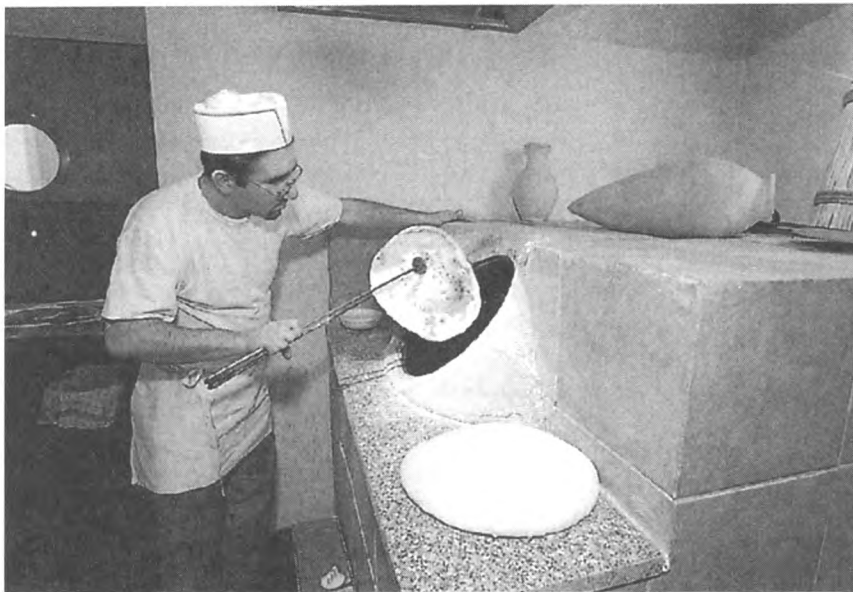
A zsidó könyvesbolt kínálata

Kaminer könyvei fogynak. Ezt a Joachimstaler strassei zsidó könyvesbolt eladója is megerősítette. Az üzlet vásárlóközönsége, mint mondta, a hitköz-

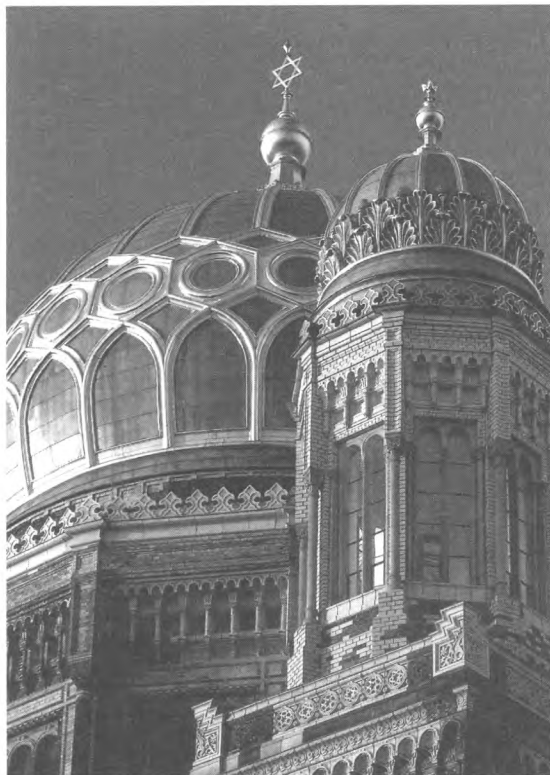
ség tagjaiból, külföldiekből és nem zsidó érdeklődőkből tevődik össze. Nagyjából fele-fele arányban látogatják az üzletet zsidó és nem zsidó olvasók. Arra a kérdésemre, vajon mi a választásuk alapja, milyen kritériumok szerint minősül valaki zsidó szerzőnek s kerül könyvesboltjukba, nem igen tudott válaszolni. Először is persze mindent megrendelnek, ami a katalógusban a „zsidóság” címszó alatt jelenik meg (a felelősség ezennel időlegesen elhárítva), aztán az imakönyveket, meg ami a zsidó hitélettel kapcsolatos, izraeli írókat, Izraellel kapcsolatos könyveket, a nemzetiszocializmusról szóló műveket, meg a zsidó szerzők könyveit. Nos, innen aztán már nem jutunk tovább. Magyar szerzők közül ott látom **Kertész Imre, Dalos György, Konrád György**

„Friss meleg a bagel”
 Salomon pékség

több kötetét, **Kornis Mihály** Napkönyvét. Megtalálható továbbá a jiddis irodalom, cionizmussal, Közép-Kelettel kapcsolatos könyvek, művészeti szakkönyvek, keresztény-zsidó együttélésről szóló irodalom, filozófia, holocaust, nyelvkönyvek, a hanganyagok palettája a klezmertől az egyházi zenéig terjed, valamint a hetilapok, folyóiratok széles választéka: Jüdisches Berlin (a hitközség kiadványa), Jüdische Allgemeine Wochenzeitung (országos hetilap), Aufbau (Egyesült Államokban szerkesztett lap a zsidó-német együttéléssel foglalkozik), Jüdisches Europa, Frankfurter Jüdische Nachrichten, tachles). Kissé meglepődöm, hogy a legnépszerűbb szerzők közé I.B.Singer, Joseph Roth, meg az új izraeli krimiszerzők tartoznak.

A felújított Oranienburg utcai zsinagóga

málsan kitolni, hiszen az igazsághoz csak így juthatunk közelebb. Ha a ki nem mondható határt már a végletekig feszítettük.

– Berlin-szerte több egyetemen olvasom a nevét –

– Igen rólam tartanak szemináriumokat.

– Én nem csak elemzésre alkalmas témaként láttam a nevét, hanem, hogy mint előadó is fel-felbukkan az egyetemeken.

– Mi iránt érdeklődnek leginkább az egyetemisták? Mi a benyomása, milyen a viszonyuk a szóhoz, mennyit tudnak róla?

– Keveset tudnak a diákok a zsidóságról. A szépi-

rodalom segítségével akarnak valamit megtudni róla.

A nyugat-berlini Freie Universität működő judaisztika szak diákképviseelője, maga is a szak hallgatója szerint, sok diák valóban nem igazán tudja, mit is tanulhat majd a szakon s inkább csak a zsidóság iránti kíváncsiság, vezérli őket oda. Az öt év során azonban komplex képzésben részesülnek. Több szakirány felé – így a történeti irányzat, misztika, cionizmus, rabbinikus zsidóság, stb. – specializálódhatnak. A berlini szak külön erőssége – más egyetemek judaisztika kínálatával ellentétben – az intenzív nyelvi képzés. Az oktatás –

főleg az első években – németül zajlik, később azonban több professzor is saját anyanyelvén, így angolul vagy héberül tartja az előadását. Az ötödik év végére az is megtanul héberül, aki a beiratkozáskor még az alefbétet sem ismerte. A szakra egyelőre nincs túljelentkezés, de évről évre népszerűbb – jelenleg kétszáz hallgatója van.

A Schröder-Walser beszélgetés

A berlini baloldali fiatalok zsidóság iránti élénk érdeklődése valóban szembeűnő. Szinte nem múlik el hét, hogy ne tartanának valahol előadást a zsidósággal kapcsolatban, vagy ne tüntetnének mellettük. (Tüntetések egyébként is szép számmal rendeznek Berlinben, egy napra átlagban 6,5 demonstráció jut.) Rövid egy hetes berlini tartózkodásom alatt részt vehettem egy Izrael politikai helyzetéről és az antiszemitizmusról (!) rendezett konferencián a kelet-berlini Humboldt egyetemen, melyhez a szórólapokat az SPD Berlin Kreuzberg városrészében található székházától (Willy-Brandt-Ház) pár méterre tartott, harsány tüntetésen osztogattak. Figyelemreméltó jelenség volt, amint a rengeteg rendőr a hangszórókat használó, de alapjában békés tüntetőkre vigyázott, miközben a székházat, ahová néhány percen belül maga Schröder kancellár érkezett meg, alig őrizték. A demonstrálók arról próbálták meggyőzni a járőröket, hogy ne menjenek be a székházba, ahol rövid időn belül beszélgetés kezdődik **Gerhard Schröder** kancellár és **Martin Walser** író között. Walser 1998-as paulskirchei beszédére hi-

Egy zsidó író első könyvéről

Bár nem tartozik a bestseller írók közé, tavaly mégis érdemesnek tartottam lefordítani **Esther Dischereit** „*Joëmi asztala*” című kötetét. Az írónőt munkahelyén, a DGB-ben (német szakszervezet) keresem föl.

– Viszonylag későn, 33 évesen kezdett el írni. Köthető e valamilyen konkrét eseményhez, ami kiváltotta önben azt, hogy tollat ragadott?

– Valójában mindig is írással akartam foglalkozni. Tizenöt-tizenhat évesen verseket kezdtem írni. Azt iskola befejezése után mégis politikával kezdtem foglalkozni. A politikai légkör azonban egyébként sem kedvezett akkor az írásnak.

– Mennyiben volt a holocaust téma a családban?

– Az nem téma volt hanem állapot. Meg nem szűnő múlt.

– Elbeszélései egyrészt a szóáról történő filozófiai elmélkedések, másrészt egyfajta szerepjátékok, melyekben azonban mindig nagyon kiélezett szituációkat ír le –

– Írás közben azt a határt kell megtalálni, mi az amit még el lehet gondolni, ki lehet mondani. Ezt a határt kell maxi-

A meggyilkolt berlini zsidók emlékműve

vatkoztak, melyben – állításuk szerint – az író antiszemita nézeteiről tett tanúbizonyságot. Elfogadhatatlannak tartják, hogy részt vesz a társadalmi-politikai életben, s hogy véleményét azok után bárki figyelemre méltatja. A Willy-Brandt-Ház aajtajai előtt ehhez képest utcahossznyi sor állt. Aki tehát mégis arra vetemedett, hogy átment az utca túlsó oldalán lévő szociáldemokrata párt-székházhoz – beleértve – gondolom – a szociáldemokrata kancellárt is – azt megfellebbezhetetlenül az antiszemiták gyűlésszobájába sorolták.

A beszélgetés mint esemény, már önmagában is hírtékű volt, a napilapok másnap tudósítottak róla. Komor, rezignált, megfáradt „aggastyán” ült a derűs hangulatot árasztó Schröderrel szemben, s **Christoph Dieckmann** (a *Die Zeit* című hetilap szerkesztője) hozzá intézett kérdéseire pedig egykedvűen idézte önmaga korábbi ismert válaszait, melyeken aztán Schröder finomított, mondván: „Walser úr szerintem azt úgy gondolta...” Így kell választás előtt szavazatokat nyerni.

Minden esetre, figyelemre méltó jelességnek tartom, hogy Németországban a kancellár részt vesz az értelmiség vitájában. Így történt ez a hosszú ideje zajló tárgyalásoknál is: Fölépítsék e hű mását a Hohenzoller kastélynak, mely egykor a város közepén, az Unter den Linden állt, s melyet, miután bombatalálat érte, az NDK időkben teljesen lebontottak. Ugyancsak hosszú, de sokkal véresebb, durvább hangnemen – már nem csak a terv vezetőinek és akkoriban Kohl kancellárnak szűk körében, hanem szinte a teljes berlini lakosság részvételével – zajlottak a holocaust emlékmű körüli viták. A higgadt, megfontolt, érvekkel alátámasztott argumentumok helyett többnyire inkább indulatok, hosszú ideje lappangó feszültségek törtek felszínre. A következő interjú zaklatott hangneme jól tükrözi azt a hangulatot, mely az utolsó hónapokban a – talán a már reménytelennek tűnő csatározásban megfáradt – résztvevők idegállapotát jellemezte.

A több projektet is képviselő sztárgyűvédnövel, **Lea Rosh**-al csak több időpont-egyeztetés után tudtam néhány percre leülni. A különféle kulturális ügyeket képviselő ügyvédnök Berlinben – elsősorban zsidó körökben – nem örvend túl nagy népszerűségnek. Ez talán feltűnően arrogáns viselkedésével, tárgyalási stílusával magyarázha-

tó, túlzott aktivitása mögött azonban kompenzációs kényszert lehet érezni. Rosh egyik nagyszülője zsidó volt, s ő maga most a holocaust emlékmű felépítésének ügyét karolta föl.

– Miért akart valamiféle monstruózus emlékművet építeni? **Konrád György** a *Művészeti Akadémia* elnöke például egész jól el tudott volna képzelni egy csendes parkot, ahová valószínűleg szívesebben ellátogattak volna a város lakosai, hogy emlékezzenek. Vagy ön talán alkalmasabbnak talál 2700 betonoszlopot erre a célra?

– Honnan a csudából veszi, hogy nem mennek majd oda az emberek? Persze azt, hogy odamennek majd. 2007-re készen lesz. És nem csak a német zsidókra, hanem az európai zsidó áldozatokra is emlékezünk általa. Az pedig egyáltalán nem érdekel, hogy

hozzuk az emberek tudomására, hogy a zsidókat nem Németország területén ölték meg, a koncentrációs táborok mind Lengyelország területén álltak.”(!)

– Sok berlini polgár ellenezte az emlékmű megépítését. Véleménye szerint magát az emlékművet nem akarták, vagy kifejezetten a jóváhagyott terv ellen tiltakoztak?

– Első sorban olyan emlékművet nem akartak, amely csak a zsidó áldozatokra emlékezne. Ha már emlékmű, akkor az a II. Világháború minden áldozatára emlékezzen. Nem akarják, hogy a német történelem eme nagy szégyenére emlékeztessék őket.

– Volt valamilyen kellemetlensége a viták során, munkahelyén vagy akár otthonában?

– Nem, a munkahelyem maga is támogatta a célt, és a férjem, barátaim is

Bar micva a Pestalozzi strasse-i zsinagógában

Konrád mit akar. Persze, hogy egyáltalán ne épüljön emlékmű!

– Lehetett hallani az emlékműhöz kapcsolódó információs központról is. Azt azonban nem sikerült megtudnom, pontosan mit is értsek alatta? Kutatóintézetet, könyvtárat, valamiféle tárlatot?

– Amit a neve is mond. Sok helyiséget. A „csend helyiségét”, a „sors helyiségét” (itt tizenkét országból való család sorsát mutatjuk be, ahogy elpusztították őket), a „nevek helyiségét” (a neveket, melyeket Yad Vashemből kapunk, a falra vetítjük, kívülről pedig külön-külön is le lehet kérdezni a neveket és a sorsokat), a „helyek helyiségét” (itt azt

mindvégig mellettem álltak. Persze nem számoltunk ilyen erőteljes ellenállásra.

Valóban, talán az ellenállás a legjobb szó a németek zsidókkal szemben tanúsított magatartására. Mint már említettem, létezik a baloldali fiatalok viszonylag szűk köre, mely minden alkalmat megragad, hogy kifejezze szolidaritását akár a német zsidókkal, akár Izraellel. Rendszeresen megjelenő lapjaikban (*Junge Welt*, *Bahamas*, *Konkret* – kiadóként is), számtalan könyvkiadványukban (‘ca ira’ kiadó) – filozofizálóként – küzdenek az antiszemitizmus ellen.

A németek „elfordított tekintete”

A társadalom széles rétegei azonban inkább elhárítani próbálják maguktól a

folyamatos emlékezésre irányuló felszólításokat. Legtöbbjükben óriási feszültség halmozódik fel, bár a német demokrácia eljutott már odáig, – ellentétben Magyarországgal – hogy értelmiségi körökben nem veszik komolyan azokat, akik antiszemita megjegyzéseket tesznek. Ugyanakkor – mint Walser – sokan inkább „elfordítanak tekintetüket”, ha a holocauról esik szó. A jelenséggel ma még annál is nehezebb megbirkózni, mivel a város keleti részében viszonylag új jelenségnek számít, mint ahogy a kommunizmus idején Magyarországon sem lehetett nyílt antiszemizmussal találkozni. 1990 körül, ráadásul már csak alig pár száz főnyi zsidóság élt Berlinben. A hitközség épp csak vegetált már, amikor hatalmas hullámokban megérkeztek a Szovjetunióból, illetve az utódállamokból a zsidó bevándorlók. Lényegében a német zsidók is inkább csak általuk kerültek a figyelem középpontjába. Közvetve tehát az újonnan érkezők – noha a többségük nem volt vallásos, vagy ha mégis szinte kizárólag az ortodox irány képviselője – virágoztatták föl mind a hitéletet, mind pedig a kulturális életet. Ma már van jiddis színház a Hackesche Höfe-n, zsidó színház a nyugatberlini Wilmersdorfbán, zsidó lányiskola, jesiva, talmud-tóra iskola, zsidó népfőiskola, ahol nem csak jiddis és héber (gyorstalpaló) nyelvtanfolyamokra lehet beiratkozni, de ahol felolvasások, zsidó filmfesztiválok és számtalan más rendezvény, illetőleg egy hatalmas könyvtár rengeteg német, orosz és héber nyelvű újsággal is helyet kap, pékség, étterem, vegyeskereskedés. Amíg valamely létesítmény kulturális komfortérzetüket szolgálja ki, mint a könyvesbolt, az ősszel megnyílt zsidó múzeum, vagy akár a kóser kávéház, melyeknek mind legalább annyi nem zsidó, mint zsidó látogatója van, egyetértenek a város nem zsidó lakosai abban, hogy a zsidóság jelenléte érdekes színnel(!) gazdagítja a berlini életképet. Csak a holocaust, a zsidóság üldöztetése ne kerüljön szóba!

Zsidó múzeum nyílt Berlinben

Figyelemreméltó jelenségnek számított, milyen hatalmas tömegeket vonzott már üresen is a **Daniel Libeskind** által tervezett épületben megnyílt zsidó múzeum. (Korábban erről a Szombat 2001/9 számában írtam.) Hosszú előké-

születek után tavaly ősszel fogadta a tárlat az első (néhány ezer) látogatót. Berlinnek már volt korábban zsidó múzeuma, az, egy héttel Hitler hatalomra kerülése után nyitotta meg kapuit, majd 1938-ban a birodalmi kristályéjszakán „zárták be”. Gyűjteményét a Gestapo kobozta el. Ezekből csak néhány darabot sikerült itt kiállítani. A kiállítás Libeskind extravagáns épületének alsó kereszt-tengelyében kezdődik. A cikcakk alakú épületben kopár falakkal határolt, lőrészterű ablakokon át érkező fénnel megvilágított hosszú egyenes folyosók vezetnek gyakran üres terekhez – melyek a gondolkodást segítenék elő. Az alsó szinten három tengely keresztezi egymást: a „száműzetés tengelye” a száműzetés kertjébe vezet, ahol 48 fa – Izrael alapításának évére, 1948-ra utalva – áll hatalmas betonhasábokban (oldalai olyan hosszúak voltak, mint a két kitért karom) német földdel beszórva, a 49-et izraeli föld borítja, a „megsemmisítés tengelye” a holocaust-toronyba toroklik (a teljesen üres, három emelet magas betonfalakkal körülvett, fűtetlen, csak a keskeny ablakokon át beszűrődő fénnel megvilágított toronyba hatalmas, nehéz vaskapun keresztül lépünk be) s erre az üres toronyra látunk a múzeum felső szintjeinek összes ablakából) is, a harmadik tengely a Berlin Múzeumhoz, a tulajdonképpeni kiállítás-hoz vezet. Ezekre a folyosókra csak néhány vitrint lehet látni, többnyire személyes tárgyakkal – például **Moses Mendelssohn** szemüvegét, vagy **Walter Benjamin** pénztárcáját, **Ludwig Simon** vulkánfiber bőrdíjóját, porceláncsészéjét, családi fotókat. Amint belépünk azonban a kiállítás első helyiségébe, az az érzésünk támad, mintha egy csengő-bongó fákkal teleültetett, elvarázsolt kastélyba léptünk volna be. A bőségesen telepakolt helyiségekben zavartan toporgok, merre is induljak először, s hagyományos kiállításokhoz szokott tárlatlátogatóként először nem is mindig veszem észre, milyen játékos megoldásokat találtak ki számomra, hogyan akarnak engem is a ma oly divatos módszerekkel a kiállítás aktív közreműködőjévé tenni. Rögtön a belépéskor, a hatalmas bűnbeesés fájára lehet papírmákat általam írott kívánságokkal felakasztani – az ötlet később még egyszer előkerül -, a fát azonban vitrinek veszik körül, melyek például régi tóratekercseket rejtenek, vagy az 1324-ből származó erfurti bibliát.

A kiállítás eme kettőssége, a bőség és a sokféleség, mindvégig nyomon követhető. Figyelmünket egyszerre akarják számtalan dologgal lekötöni – a legkülönbözőbb módszerekkel. Mint már említettem, a hagyományosan vitrinbe helyezett leletektől a legmodernebb számítógépes animációkig mindenféle technikát felhasználtak. Ismeretterjesztő célból hol kis fiókos szekrénykébe rejtették a talmud-tóra kérdéseire adható helyes válaszokat, hol játékautomata gombjait nyomogatva, vagy képes kártyácskák lapjait forgatva kapjuk meg a megoldást. De megcsodálhatjuk a sok-sok festmény között **Jakob Steinhart**: *Prófeta* című képét, **Isaak Daniel Itzig** portréjával ellátott csészealj és csészét, a brit mila kelleit és egymás alá helyezett három tévékészülékben párhuzamosan láthatunk részleteket a *Jud Süß* című film három rendezéséből két nyelven. A kiállítás végéhez közeledve kabarérészletek felvételeibe hallgathatunk bele, bőséges dokumentációt találhatunk **Peter Weiss**: *A vizsgálat* című darabjáról, vagy a **Fassbinder**-vitáról. Szinte szédülten táromlyog ki az ember a hihetetlen információennyiség birtokában. A múzeum sajtóreferensét a múzeum megnyitásának körülményeiről kérdeztem.

– Mennyiben különbözik ennek a múzeumnak koncepciója az Oranienburger strasse-n állótól?

– Az akkorit először is a hitközség tervezte, ők állták a költségeit is. Ezt a múzeumot a kormány által nyújtott támogatásból építettük és finanszírozzuk ma is. Az akkori múzeum inkább kulturális-művészeti múzeum volt, míg ez a mostani inkább a történeti oldaláról kívánja bemutatni a zsidóságot.

– Én úgy érzékeltem, a kiállítás körülbelül első harmadában vehet részt a látogató történelmi sétán, aztán már a kulturális, vallási élet tárgyait szemlélheti meg, végül pedig még színházba is meginvitálják.

– A 2000 éves német-zsidó együttélést kívántuk zsidó szemmel bemutatni. Együttélésük már a rómaiak korában megkezdődött s nagyon fontos volt számunkra, hogy ezt tudatosítsuk is a látogatóban. Sokan ugyanis azt hiszik, a zsidók csak a tizenharmadik, tizenkilencedik században vándoroltak be valahonnan Lengyelországból meg Oroszországból. Fontosnak éreztük hát, hogy megmutassuk a kezdeteket is, hogy láthatóvá tegyük, miből is lett a német nemzet.

– Ennek tudhatók be a kissé didaktikus szellemben készített szemléltetőeszközök is?

– Igen. De van a kiállításnak egy harmadik tartópillére is: a nemzetiszocialista múlt, a soára való emlékezés. A földszinti tengelyrészben pedig azokat a tárgyakat helyeztük el, melyek bár nem kapcsolódnak szervesen a kiállítás vezérfonalához, az emlékezést, a holocausttal való szembenézést szolgálják.

– Vagyis akkor kezdettől inkább a nem zsidó közönség számára tervezték a tárlatot?

– Nagyrészt. A látogatóink többsége nem zsidó.

– És aki ide betéved, szeretnék volna, ha rögtön mindent meg is tanul a zsidósággal kapcsolatban. Mind a kiállított tárgyak, mind a technikai megoldások tekintetében meglehetősen eklektikusnak találtam a múzeumot.

– A különféle történelmi korszakokból különböző mértékben maradtak ránk tárgyak. A zsidók letelepedéséről például alig őrzünk leleteket, ezt a korszakot ezért igen nehéz volt megjeleníteni. Még a középkorból sem állt rendelkezésünkre túl nagy választék. Elgondolkodtunk hát azon, miként is jeleníthetnénk meg ezeket a korszakokat. Ezért folyamodtunk a számítógépes animációkhoz, a faksimiliákhoz, hang- és videojátékokhoz. Így keletkezett ez a nagyon sokszínű, változatos kiállítás, bár többen mondták már, hogy kicsit nehezen találják meg a vezérfonalat, ennek kijavításán azóta is dolgozunk.

– Ez állandó kiállítás, vagy találhatók benne időszakos kiállítási egységek is?

– Alapvetően állandó kiállítás, de nem abban az értelemben, hogy ez most már mindig így is marad. Folyamatosan dolgozunk rajta egyrészt a fent említett okból, másrészt, mert néhány kiállított tárgyat csak korlátozott ideig mutathatunk meg: a tóraleplek, textiliák nagyon érzékenyek. Tervezünk azonban egy állandóan változó részt is. Eddig egy időszakos kiállítást nyitottunk meg: Lengyelország húszas éveit bemutató fotókiállítást. A hónap (május) végén nyílik meg a következő, melyen kortárs művészet lesz látható. Robert Langau, egy amerikai művész készített rajzokat, festményeket azokról a fotókról, melyek 1938 után **Sigmund Freud** elhagyott lakásáról és rendelőjéről fennmaradtak. Ezek a képek a német-

zsidó történelemben bekövetkezett történet tematizálják és teszik láthatóvá.

Egy biztos: a hihetetlenül tömény kiállítás, ha egyszerűen csak végigsétálni akarunk is szükséges legalább három-négy óra.

Péntek este a Pestalozzi-zsinagógában

Este bár a rykerstrassei zsinagógába akartam menni – ez Berlin legnagyobb zsinagógája – de mert megtudom, hogy a Pestalozzi strassen magyar kántor, **Pásztor László** énekel, végül is azt választom. (Azon a pénteken mégsem őt, hanem **Isaak Sheffer** csodás énekét halhatom.) Az 1400 személy befogadására alkalmas zsinagóga égetett téglá épületében liberális rítus szerint – orgonával és kórusal tartják az istentiszteletet. Hosszú ideig ennek a közösségnek volt főkántora az ismert énekes **Estrongo Nachama** is. Berlinben egyébként mindenféle irányzatot képviselő közösség megtalálható: a Joachimstaler strassen, a hitközség egyik központi épületétől nem messze lévő zsinagóga az ortodox irányt képviseli, az Oranienburger strassei reform zsinagógát, ahol a padosorokban együtt ülnek nők és férfiak s a nők még töröt is olvasnak, beszélgetőpartnereim mind kicsit fanyar szájjal emlegették. A gyakori támadásoknak kitett fraenkeluferi zsinagóga pedig inkább a konzervatív irányt képviseli. Bár az 1200 hitközségi tagból csak egész kevesen mennek el péntek esténként a zsinagógába, nagy meglepetésemre becslésem szerint több mint száz ember gyűlt össze. Persze minden zsinagógát elég sok nem zsidó is látogat, gyakran egyszerűen csak a szép zene miatt. Feltűnt egyébként, mennyire azonosultak a német zsidók a szigorúbb német szokásrenddel, s mennyire fegyelmezetten ülnek a zsinagógában, – még az egészen kisgyerekek is – adott esetben pedig szinte mindenki együtt énekel a kántorral. Azon kívül itt is inkább orosz, mint német szót lehet hallani, az élénk orosz gyerekeket már messziről meg lehet ismerni. A szertartás rövid ideje alatt senki sem kíván – sem békés eszközökkel harcolva, sem harsány szózatokkal – a német-zsidó együttélés jelenéért és jövőjéért síkra szállni, a harag itt lecsendesedik, a politika kívül marad a kapun. Béke van.

Beköszönt a szombat.

ANTISZEMITIZMUS OROSZOR-

SZÁGBAN A rasszizmus és antiszemitizmus ellen küzdő legnevesebb amerikai szervezet, az *Anti Defamation League* (ADL) ez évi jelentésében aggasztónak nevezte az oroszországi helyzetet. „Oroszországban a vallási és etnikai intolerancia leggyakoribb formája az antiszemitizmus” – írja a jelentés. Ennek bizonyítékául egyebek közt a következőket jelentik: az utóbbi időkben járványszerűen terjednek az országutak mentén elhelyezett antiszemita plakátok. Ezek mögé néha robbanóanyagot rejtenek, hogy aki megpróbálja eltávolítani őket, pórul járjon. Ez év első felében három zsinagógát támadtak meg és két temetőt dúltak föl. Az orosz ortodox egyház számos diakónusa aktívan részt vesz antiszemita anyagok terjesztésében. Számos olyan incidens történt, melynek során szkinhedek támadtak meg vagy inzultáltak zsidókat. Egy orosz bíróság nemrég úgy döntött, hogy egy – zsinagógák lerombolására és a zsidók kiűldözésére felszólító – újság „nem szít gyűlöletet az etnikai csoportok között”. Így az újság továbbra is legálisan megjelenhet. Számos politikus hasnál anticionista vagy antiszemita retorikát, miközben **Putyin** elnök hivatalosan elítéli az antiszemitizmust.

URUGUAY – ELFOGYÓ ZSIDÓ-

SÁG A kis latin-amerikai ország zsidó közössége argentinai testvéreihez hasonló gondokkal küszködik. Az argentinai bankcsődök megismétlődésétől való félelem nyomasztja a gazdaságot. A valaha „Dél-Amerika Svájcaként” emlegetett Uruguay gazdasága megroppant. A túlnyomórészt a középosztályhoz tartozó zsidóság elvesztette létbiztonságát. A főváros, Montevideo egykor hatvanezres zsidó közössége ma húszezere apadt. Az elvándorlók Izraelbe, Amerikába, Spanyolországba és Olaszországba igyekeznek. Háromezren élnek a szegénységi küszöb alatt, rajtuk a még jól működő szociális hálózat segít. Ugyanakkor érezhető egyfajta zsidó reneszánsz is. Nagy népszerűségnek örvend a néhány éve nyílt zsidó elemi iskola, sabatkor pedig négyszázan is összegyűlnek a város egyetlen zsinagógájában. Ám a közösség nem tudja intézményeit eltartani, így külföldi adományokra szorul.

„A nemzetközi közösség egy fikció”

Beszélgetés Shlomo Avineri professzorral*

– Hogyan értékeli az intifáda kitörése utáni helyzetet?

– Az intifáda azt jelentette nekem, hogy a palesztinok a jelenlegi vezetés alatt még nem készek az Izraellel kötendő történelmi jelentőségű kompromisszumra. **Arafat** 2000-ben Camp David-ben – ötven év elmúltával – fölvetette az 1948-ban elmenekült palesztinok visszatérésének ügyét. Képzelje el, hogy a német kancellár 1990-ben az újraegyesítéskor ragaszkodott volna ahhoz, hogy az 1945-ben kiutasított 15 millió német visszatérhessen Lengyelországba és Csehszlovákiába – összes lezámazottaival együtt. Camp David után így világossá vált, hogy a palesztinok nem 1967, hanem 1948 következményeit akarják felszámolni – ami nem más, mint Izrael megalakulása. Ezért sajnos ma már nincsenek kételyeim afelől, hogy Izraelnek a palesztin oldalon nincsen partnere, hogy a palesztinok a terrort és az öngyilkos merényleteket jogos eszköznek tekintik az Izrael elleni harcban. A tragédia az, hogy a palesztinok elutasító álláspontja következtében most **Ariel Saron** a miniszterelnök, és egy mérsékelt balközép kormány esélyei erősen lecsökkentek. A békefolyamat megbukott, és nem hiszem, hogy föl lehet élesztetni. Úgy vélem, a legtöbb, amit elérhetünk, egyfajta stabilizáció: egyoldalú izraeli visszavonulás, a települések egy részének földadása, hogy világos legyen az elválasztó vonal – úgy, mint Cipruson a törökök és a görögök között. Cipruson sincs megoldás a konfliktusra, immár harminc éve, de legalább nem ölnek meg senkit, nincsen kölcsönös megtorlás.

E pillanatban ez a legtöbb, amit elérhetünk. Amikor az öngyilkos robbantók hivatalos temetést kapnak, ahol palesztin rendőrök állnak diszörséget, amikor a palesztin oktatási miniszter hivatalos faxon küldi az öngyilkos robbantók életrajzát minden iskolának, és ezeket péld-

daképpül állítják a fiatalok elé, akkor itt nincs miről tárgyalni. Mindezt nehéz szívvel mondom, mert 1967 óta a béke, a kompromisszumok, és az Izrael mellett békében élő palesztin állam híve vagyok.

– Azt mondta, a palesztin vezetés körében nincs partner a békétárgyalásokhoz. Van a palesztin társadalomnak olyan ré-

tege, amely partner lenne a békéhez?

– Bár lenne. Azt hiszem azonban, hogy a vezetés – sajnos – a palesztinok többségének akaratát képviseli. A palesztin társadalmon belül a vezetéssel szembeni egyetlen kritikus hang még sokkal radikálisabb – ez a Hamasz és az Iszlám Dzsihád hangja. A palesztin társadalomban egyetlen hangot sem hallottunk – sem egyénét, sem csoportét – amely bírálta volna Arafatot a békétárgyalások kudarcáért. Nem hallottunk egyetlen hangot sem, amely azt mondta volna, hogy az öngyilkos robbantás terrorizmus és elítélendő – függetlenül annak céljától, mert nekem sincs kifogásom a palesztin nemzeti felszabadítás ellen. A palesztinoknak – a föld összes többi népéhez hasonlóan – joguk van az önrendelkezésre, de nincs joguk a terrorhoz és az öngyilkos robbantásokhoz a polgári lakosság ellen. A palesztin társadalomban pedig nincs olyan hang, amely ezt kifogásolná, mert a civil társadalom – csakúgy, mint mindenütt az arab világban – nagyon gyenge. Nincs olyan mozgalom, ami a *Charta 77*-re vagy a *Szolidaritás* mozgalomra emlékeztetne, és nincsen **Gorbacsov**hoz hasonló reformáló szándékú politikus. A tragédia az, hogy az elmúlt tizenöt évben, mikor a világ szinte minden részén – Kelet-Európában, Dél-Kelet Ázsiában, Latin-Amerikában – legalábbis kísérlet történt a demokratikus átalakulásra,

egyetlen ilyen kísérletet sem láthatunk az Arab Liga huszonkét tagországában. Az arab országokban súlyos deficit mutatkozik demokráciában, szabadságjogokban – és a palesztin öngyilkos robbantások ennek csak legszélsőségeiből példái. Az arab világban nincs olyan hang, amely Izrael létének elismerése mellett foglalna ál-

lást. Az 1948-as menekültek ügyének hangoztatása csak egy példa arra, miként utasítják el Izrael létjogosultságát, ássák alá stabilitását és törekszenek elpusztítására.

– Azok az egykori baloldali harcos-társai, akik még mindig hisznek a békefolyamatban, ma is fontos tényezőt jelentenek az izraeli politikai életben?

– A vélemények széles skálájával lehet találkozni. Izrael roppant heterogén, plurális társadalom. Azok, akik a békefolyamat, Oslo mellett kötelezték el magukat, ma nagyon nagy dilemmában vannak. Még mindig vannak, akik úgy vélik, vissza kell térni az Oslo-i folyamathoz, mert van tárgyalópartnerünk, de tévednek. Az izraeli békepártiak között ma komoly viták zajlanak. Én a *Ha-arechben* írtam egy cikket arról, hogy sok izraeli békepárti számára annak belátása, hogy Arafat nem hajlandó a kompromisszumokra, épp olyan nehéz, mint az 1930-as 40-es évek kommunistái szá-

* Shlomo Avineri professzor a jeruzsálemi héber egyetem tanára. A Rabin-kormány idején az izraeli külügyminisztérium igazgatója volt. Ez év első felében a Collegium Budapest ösztöndíjasa volt. „A modern cionizmus születése” című könyve magyarul is megjelent.

** Az interjú készítése óta megkezdődött az Izrael a Nyugati Parttól elválasztó fal (határ?) építése. Mindezt azonban nem kíséri semmilyen katonai visszavonulás, Izrael egyetlen települést sem számolt fel a Nyugati Parton.

mára felismerés, hogy Sztálin nem az emberiség nagy felszabadítója. A kommunizmus eszméje gyönyörű, a valóság azonban a Gulag volt.

Egyébként nem arról van szó, hogy Izraelnek száz százalékig igaza van, a palesztinok pedig száz százalékig tévednek. Történeti perspektívában Izrael sok rossz dolgot csinált, ami nem könnyíti meg a mai helyzetet. Én például mindig elleneztem a telepek létesítését a Nyugati parton és Gázában. Függetlenül attól, hogy jogunk volt-e hozzá, politikai okokból nem kellett volna ezt tennünk. De a béke szempontjából nem a telepek jelentik a kulcskérdést. Az alapvető kérdés az, hogy a palesztin arabok, csakúgy, mint a többi arab ország, alapjában véve nem hajlandó elismerni Izrael létét. Van tehát vita az izraeli jobboldalon, csakúgy, mint a baloldalon, de az a tény, hogy egyre több izraeli támogatja az egyoldalú kivonulást, arról tanúskodik, hogy feladták a békés tárgyalások illúzióját. Erre a belátásra jutottak olyan írók, mint **Amos Oz** vagy **A.B. Jehosua** – akik nem adták fel a palesztinok jogaira vagy a békére, mint távlati célra vonatkozó elképzeléseiket. Válságba kerültek azonban azok a vélemények, melyek szerint van partnerünk a békéhez.

Ám a jobboldalon a helyzet még rosszabb. Ők ugyanis éveken át azt hangoztatták, hogy erősen kell ütni az arabokat, és akkor majd beadják a derekukat. Ez volt Saron álláspontja is, de tévedett. A jelenlegi helyzetben az erő nem megoldás és a tárgyalás sem megoldás. Harmadik utat kell keresnünk, ez pedig az egyoldalú visszavonulás.

– Meglátásom szerint nemzetközi téren Izrael helyzete hasonló a hetvenes évekhez: egyedül áll és elszigetelt.

– Nem gondolom, hogy így van. Sok bírálat ér bizonyos izraeli álláspontokat és lépéseket. A bírálók néha jól informáltak, néha nem. Sokkal több a bírálat a médiában, mint kormánypolitikusok vagy közéleti emberek megnyilatkozásaiban. Kétségteljes, ha erőt használunk – és ez időnként szükséges – a képeken pedig menekülttáborokba behatoló tankokat lehet látni, ez nem fest jól – főleg ha valaki nem ismeri a részleteket. A lényeg azonban nem a bírálat, hanem az, hogy Izrael milyen politikát folytat. Jelenleg úgy látom: sem a tárgyalások politikája, sem az erő politikája nem hoz megoldást. Vagyis: Persz is, Saron is rossz úton jár, ezért

harmadik megoldás után kell néznünk, mert nincs partnerünk a békéhez.

– Úgy gondolja tehát, hogy ha Izrael visszavonul a Területek nagyobb részéről, akkor a fegyveres támadások és az öngyilkos robbantások megszűnnek?

– Nem gondolom, hogy megszűnnek, de sokkal nehezebb lesz őket végrehajtani. Ugyanis Izraelnek jelenleg nincsen határa. Ezért egy öngyilkos merényletnek roppant könnyű Dzszeninből eljutni Haifába, Afulába vagy Jeruzsálembe. A legtöbb öngyilkos robbantó ugyanis a Nyugati Partról jön, nem Gázából. Gázát határ választja el Izraeltől. Ez sem jelent ugyan teljes biztonságot, de nagyobbat mindenestre. Egy olyan határ, mint amely Szíriát választja el Izraeltől a Golánon, biztonságot jelent. Nem nemzetközileg elismert határ ugyan, de mindenki tudja, hogy itt ér véget Szíria, itt kezdődik Izrael, és senki nem megy át – a terroristák sem. Jelenleg mi vagyunk az egyetlen ország a világon, amely nem ellenőrzi a saját határait. Ha Ön Budapestről repül Izraelbe, szigorú biztonsági ellenőrzésen megy keresztül. Ha Kalkilijából érkezik, akkor egy katonával találkozik, aki, ha jó kedvében van, átengedi, ha rossz kedvében van, akkor nem.

– Ön nyilván tájékozott baloldali európai értelmiségi körökben. Az én véleményem az, hogy ez a közeg inkább ellenséges Izraellel szemben: a zsidó állam körükben bünbakként funkcionál.

– Ez túlzó leegyszerűsítés. Kétségteljes, mindíg létezett egy anticionista baloldal. Anticionisták voltak a kommunisták, és az újbaloldal egyes képviselői a hatvanas években. Ám ha Izrael békét köt a palesztinokkal, akkor ezeknek nincs mit mondaniuk, és befogják a szájukat. De ha például a New York-i baloldalt nézzük, igen sokféle és igen ámyalt nézettel találkozunk. Egy másik példa: jellegzetes baloldali politikus **Joschka Fischer**, a német külügyminiszter, aki mély rokonszenvvel viseltetik a palesztinok iránt, de Izrael iránt is. Ugyanakkor az Izrael iránt legellenségesebb hangok egy része épp a szélsőjobboldalon hallható, mint azt például **Csurka István** vagy a német szélsőjobb példája mutatja. Egy szóval ma szélsőbalos és szélsőjobb antiszemita és anticionista jóval hangosabbak, mint nyugodt körülmények között lennének. De ez nem baloldali vagy jobboldali ügy.

(Folytatás a 22. oldalon.)

IZRAEL LAKOSSÁGA TÖBB, MINT 6.5 MILLIÓ A zsidó újév előestéjén az izraeli Központi Statisztikai Hivatal közzétette idei jelentését. Eszerint a zsidó államban 6.592.000 ember él, 77.2 százalékuk zsidó, 19%-uk arab. Vallása szerint a lakosság 15.4%-a moszlim, és 1.1%-a keresztény. A vallási és nemzeti értelemben is különálló drúzok a lakosság 1.6 százalékát adják, 3.5% pedig „vallásilag nem azonosítható” (ők túlnyomórészt a volt SZU országaiból érkező, halachikusan nem zsidó bevándorlók).

A *Statisztikai Évkönyv* szerint 2001-ben 43.600 ember vándorolt be Izraelbe, 7000 izraeli tért vissza külföldről, ahol egy évet töltött. 20.000 izraeli hagyta el az országot.

Az újszülöttek száma 136.638, közülük 91.230 származik zsidó anyától. A természetes népességnövekedés a palesztinoknál nagyobb arányú, mint a zsidók között: míg a palesztin asszonyoknál a gyerekek statisztikai átlaga 4.6, a zsidóknál ez a szám 2.7. Az izraeli demográfusokat mindez aggodalommal tölti el, mert e számok azt mutatják, hogy a zsidó lakosság aránya Izraelben csökken.

HATÁSTALANÍTOTT BOMBÁK

Két izraeli önkéntes Ros Hasana előtt pár nappal két, Ciszjordániából érkező autót próbált meg állítani. A vezetők a felszólításnak nem tettek eleget, majd rövid üldözés után elmenekültek. A gépkocsikat átkutatták, és mindkettőben bombát találtak, melyek közül az egyik 600 kilós volt. Ez elegendő egy többemeletes épület romba döntésére. A bombákat mobiltelefon-hívással akarták felrobbantani, a szerkezetet megtalálták az egyik kocsiban.

Ugyanezekben a napokban két további bombát is találtak Kochav Jair településen, mely Kalkilija palesztin város közelében terül el. A bombákat **Ehud Barak** volt izraeli miniszterelnök háza közelében fedezték fel. A település, melyet 15 éve építettek, sok izraeli diplomáciai és katonai vezető lakóhelye: itt él egyebek közt **Saul Mofaz**, volt vezérkari főnök és **Danni Yatom**, a Moszad korábbi főnöke. Nem tudni, hogy valójában melyiküknek szánták a bombát.

IZRAELI KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS A PALESZTINOK KÖZÖTT Az izraeli hadsereg nemrégiben közvélemény-kutatást végzett a palesztin ifjúság körében, amelyben azt próbálták kideríteni, hogy mekkora körökben az Izrael-ellenesség. Az eredmények szerint a palesztin fiatalok körében tudatosan gerjesztik a zsidók elleni gyűlöletet. Erre nemrég még a palesztinokkal szimpatizáló *Európai Unió* is felhívta a *Palesztin Hatóság* figyelmét. Nabluszban az öngyilkos merénylőket dicsőítő múzeum is található, és a PH hivatalnokai mindent megtesznek azért, hogy nyugati közvéleménnyel az ellenállás legitim formájaként fogadtassák el az öngyilkos robbantásokat.

A *Hamasz* gyermekotthonaiban az évzáró ünnepségen az egyenruhás gyerekek kezeiket vörös festékbe mártják és azt írják: „zsidó vér”. Az *Iszlám Dzsihad* nyári táborai szabályszerű kiképzőtáborok. A békés sportágak helyett a 10-12 éves gyerekeket a Kalasnyikov géppisztoly használatára oktatják, hadgyakorlatokat tartanak és az autóbuszok felrobbantására is megtanítják őket.

A kutatás szerint a Területek gyermekeinek 73 százaléka akar „sahid”, azaz mártír lenni. **Dr. Fadal Abu El-Alhin** palesztin pszichológus szerint a gyermek megérti, hogy a dzsihad, azaz a szent háború során elszenvedett halál (az öngyilkos robbantást is ilyennek tekintik) megbecsülést, tiszteletet hoz a számára. Így nem sok kell ahhoz, hogy egy gyerek kövel vagy gyújtópalackkal odamenjen egy-egy izraeli ellenőrzőponthoz...

ANTICIONISTA KAMPÁNY AZ AMERIKAI EGYETEMEKEN Ez év szeptember 9-én **Benjamin Netanjahu** volt izraeli miniszterelnököt előadásra várta Montreal egyetemének auditoriumában. Mielőtt azonban a vendég megérkezett volna, palesztin és palesztin-párti csoportok randalírozni kezdtek a teremben, majd a kiérkező rendőrökre hajigálták a bútorokat, mire azok könnygázzal válaszoltak. Testőrei ezután nem engedték meg Netanjahunak, hogy bemerjen a terembe. Hasonló, noha nem ennyire erőszakos incidens érte a volt miniszterelnököt 2000 novemberében a kaliforniai *Berkeley* egyetemen.

Az egyetemi campusokon az új intifáda kitörése óta Észak-Amerikai szerte kemény arab-zsidó küzdelem zajlik, amely gyakran minden egyéb politikai ügyről eltereli a figyelmet. A rendkívül aktív palesztin-párti csoportok (többnyire arab és radikális baloldali diákok) szünet nélkül offenzívában vannak: demonstrációkat, üldöztrájkokat, látványos performanszokat rendeznek, a zsidó demonstrációk ellen pedig néha tettelesen lépnek fel. Üzenetük mindig ugyanaz: a palesztin nép vérzik és meghal az izraeli elnyomók elleni küzdelemben. A minden amerikai egyetemen jelen lévő zsidó diákszervezetek nehezen találják meg az eszközt a palesztin propaganda ellen. Idegen tőlük a közvetlen érzelmekre ható direkt sulykolás, így inkább a racionális érvelést választanák. Gyakran azonban arról panaszkodnak, hogy kellő háttértudás birtokában nehezen találnak ellenérveket. Miközben a felmérések szerint az egyetemi diákság négyötöde az izraeliek felé húz, az amerikai egyetemek közterein gyakran a radikális palesztin-párti kisebbség „lopja el a show-t”.

ELKEZDŐDÖTT AZ IZRAELI ILLEGÁLIS MUNKÁSOK KITOLONCOLÁSA Több száz rendőr és belügyi alkalmazott segítségével Izrael-szerte megindult az illegális munkások felkutatása. Eddig mintegy 16.000 illegálisan Izraelben dolgozó külföldit vettek őrizetbe és utasítottak ki az országból, s további tízezrekre vár ugyanaz a sors. Magyar állampolgárok nincsenek a letartóztatottak között.

IZRAELI ÁLLAMPOLGÁRSÁG MEGVONÁSA **Eli Jisaj** belügyminiszter három, terrorizmussal vádolt izraeli arab férfi állampolgárságát akarja megszüntetni. A vádak szerint az érintettek közreműködtek a *Népi Front Palesztina Felzabeditásáért* és a *Hezbollah* által elkövetett merényletekben.

Az arab önkormányzatok arra szólították fel a belügyminisztert, hogy vonja vissza döntését, így várható, hogy a Legfelsőbb Bíróság elé kerül az ügy. Jisaj érvelése szerint az Állampolgársági Törvény egyik klauzulája felhatalmazza a belügyminisztert, hogy visszavonja azon személyek állampolgárságát, akik nem lojálisak az államhoz.

(Folytatás a 21. oldalról.)

– De vajon miért van az, hogy a világ más részein sokkal véresebb konfliktusok zajlanak észrevétlenül? Csecsenföldön vagy Algériában sokkal nagyobb a pusztítás, és a világ nem törődik vele.

– Ön téved. Sem a jobb, sem a baloldalon sehol nem támogatták Oroszország csecsenföldi akcióját. Beszéltek is róla, és Oroszország súlyos árat fizetett érte. Kétségtelen különbség az, hogy Oroszország nagyhatalom, Izrael pedig nem az. De azt hiszem, mi, zsidók hibát követünk el, ha azt hisszük, hogy a világ csak azért van ellenünk, mert zsidók vagyunk. Emlékezzen rá: Szerbiát is bíralták boszniai és koszovói magatartásáért, a világ hadba lépett Szerbia ellen, és bombázta Belgrádot. Nyugodtan mondhatjuk: a világon sehol nem támogatják a kisebbségek elnyomását. Ezzel együtt elkeserítőnek tartom, ahogy időnként Izraelt bemutatják és bírálják. A bírálatok között van, ami jogtalan, túlzott, de van, ami érthető.

– Egy évvel ezelőtt a durbani konferencián a résztvevő államok és szervezetek többsége egyetlen országot akart elítélni: Izraelt. Nem azt jelenti ez, hogy Izraelt bűnbakként kezelik?

– Nem. De mit vár ön az ENSZ-től?

– Tisztességes bánásmódot.

– Ugyan miért? A legtöbb ENSZ-tagország nem demokratikus.

– Ez esetben az a kérdés, hogy a nem demokratikus országok miért éppen Izraelt akarják elítélni.

– Elítélik az Egyesült Államokat is időnként. Az amerikai rabszolgaság is téma volt Durban-ben. Azt hiszem nagyon etnocentrikus vélekedés az, ha úgy hisszük, az emberek örökké velünk foglalkoznak. Lazítsunk egy kicsit. Ugyanakkor kétségtelen: én semmi jót nem várok az ENSZ-től. Bűzik egy olyan szervezet, ahol a tagországok többsége nem demokratikus. Sajnos mi, zsidók gyakran gyönyörű dolgokat várunk egy nemzetközi szervezettől. Ám ha huszonegy arab ország, több mint ötven iszlám ország, számtalan harmadik világ-beli diktatúra a hangadó, akkor mit vár?

– Az ENSZ 1975-ös határozata, amely a cionizmust rasszista ideológiának nyilvánította, nem annak bizonyítéka, hogy a világ nagyobb része ellenséges volt Izraellel szemben?

– Nem, ez csupán azt jelentette, hogy a tagországok többsége, amely akkor kommunista, arab és harmadik világbe-

li volt, bírálta Izraelt. De ezt a határoza-
tot azóta visszavonták. Nagyon örülök,
hogy sok diktatúra megváltoztatta a vé-
leményét. Pedig ezek épp oly véres dik-
tatúrák voltak akkor, mint most, ami-
kor támogatnak. Nem téveszthetjük
szem elől, hogy Izrael 1967 óta meg-
szállva tart egy olyan területet, ami
nem az övé. Ezért számos alkalommal
elitelték. Jelenleg egyetlen más ország
sincs, amely idegen területet tartana
megszállva. Mondjon akár egyetlen pél-
dát, amely összevethető hárommillió
palesztin izraeli megszállásával. Amit
Oroszország csinál Csecsenföldön, az
szörnyű, de Oroszország nemzetközi-
leg elismert határain belül történt, és a
bírálatokra az oroszok azt mondják,
hogy a világ beavatkozik a belügyeikbe.

**– Jelenleg az ENSZ Biztonsági Taná-
csában többnyire csak az amerikai vétő
akadályozza meg az Izrael-ellenes hatá-
rozatokat. Előfordulhat, hogy egyszer a
vétő elmarad, és a nemzetközi közös-
ség akcióba lép Izrael ellen?**

– Miféle akcióra képes a nemzetközi
közösség? Nem tudta megakadályozni a
hidegháborút, a kambodzai népirtást,
a csecsenföldi háborút, a jugoszláviai
háborút, ahol a NATO és Amerika lépett
akcióba. A nemzetközi közösség egy
fikció, nem létezik. Nekünk a realitások-
kal kell számolni. A realitás az, hogy Iz-
rael a legerősebb katonai hatalom a tér-
ségben. Az elmúlt ötven évben legyőz-
tük az összes ellenünk támadó hadsere-
get, és ha – Isten ments – megint hábo-
rúra kerülne a sor, ismét legyőznénk
őket. Ezt az arab országok is tudják, és
óvakodnak attól, hogy Izraellel nyílt
konfrontációba bocsátkozzanak. Ám a
Közel-Kelet legerősebb hatalma nem
elég erős ahhoz, hogy elbírjon az általa
megszállt civil lakossággal. Mert mi
megszállva tartjuk a palesztinokat. Rá
kell ébrednünk, hogy erőink végesek:
egyetlen hadsereg sem tud mit kezdeni
kódobáló tinédzserekkel. Egyetlen or-
szág sem tudja megállítani az öngyilkos
robbantókat, ha nincsenek határai.

Az emberek nagy része úgy véli, hogy
aki erős, az egyben sebezhetetlen is. Itt
komoly ellentmondással kell megbir-
kózunk: mi egyszerre vagyunk erősek
és sebezhetőek. Ezért az erőnk arra
kell használnunk, hogy sebezhetősé-
günket csökkentsük. Az erő nem vá-
lasz, ugyanakkor tárgyalni sincs kivel. A
helyzetet tehát nem tudjuk megoldani,
de a károkat csökkenteni tudjuk.

Gádó János

VLADIMIR KAMINER

Orosz diszkó

Az első saját lakás

Időtlen idők óta álmodtam egy saját
lakásról. Álmom azonban csak az NDK
összeomlásával valósulhatott meg. Mi-
után 1990 nyarán barátommal, Misával
együtt, mint a Szovjetunióból menekült
zsidó nemzetiségű népi kisebbséget itt
elismertek, kerülő utakon Marzahn ha-
talmas menekültszállításán kötöttünk ki.
Első sorban vietnámiak, afrikaiak és
orosz zsidók százait szállásolták itt el.
Kettőnknek és egy murmanszki have-
runknak, Andrejnek sikerült a földszin-
ten egyszobás lakásokat kiharcolni.

A szállóban zajlott az élet: a vietná-
miak vietnámiul latolgatták jövőbeli
esélyeiket, akkoriban ugyanis még nem
fedezték fel a cigarettakereskedést. Az
afrikaiak egész nap kuszkuszt főztek,
este pedig orosz népdalokat énekeltek.
Meglépően jó nyelvérzékük volt, sokan
Moszkvában jártak egyetemre. Az orosz
zsidók felfedezték a hatos csomagolá-
sú, 4,99 márkás sört, autókat cseréltek
egymás között és készülődtek a hosszú
marzahn-i télre.

Sokan a személyzetnek panaszkod-
tak, hogy szomszédjuk nem igazi zsidó,
hogy szombaton disznóhúst eszik, meg
hogy a háztömb körül szaladgál, amit
rendes zsidó sohasem tenne. Így akar-
tak megszabadulni szomszédjuktól és
a kiutalt Stasi lakást egyedül használni.
Szabályos állóháború zajlott. Akik
későn érkeztek, azoknak különösen
nehéz dolguk volt. Akár négy családdal
is meg kellett osztani lakásukat.

Mi, háman mégsem éreztük magun-
kat különösebben elragadtatva a szálló-
ban és mindenféle megoldás után kutat-
tunk. Prenzlauer Berg afféle *geheimtip-
ként* terjedt az akkori lakáskereső kö-
zött, a fordulattal együtt járó varázs ott
még nem tűnt el. A helybeliek csapatos-
tól mentek nyugatra, lakásaik üresen ma-
radtak, ráadásul még mindenfajta holmi-
kat is hátrahagytak bennük. Ezzel egyide-
jűleg megérkezett azonban az ellenhul-

Vladimir Kaminer 1966-ban Moszkvá-
ban született. Hangtechnikusi végzett-
séget szerzett, majd a Moszkvai Szín-
házi Intézet dramaturg szakján hallga-
tott. 1990 óta feleségével és két gyer-
mekével Berlinben él, szabadfoglalko-
zású szerzőként. Rendszeresen jelen-
nek meg cikkei a *Frankfurter Rund-
schau*-ban, a *Tagesspiegel*-ben, kolumná-
ja van a *Tageszeitung*-ban. A berlini
Kaffee Burgerben időnként felolvassa
írásait, s ugyanitt barátaival élőzenés
orosz diszkót is szervezett; nagy hall-
gatótábora van a „Radio Multikulti”-
ban és az SFB-n vezetett műsorainak.

Az *Orosz diszkó* című elbeszélő köte-
te egy éven belül öt kiadást ért meg. Az
írásokban egyfelől a német főváros for-
dulat utáni kaotikus viszonyai, az ott al-
kalmazott „túlélési trükkök” (Kaminer),
másfelől az 1990 előtti Moszkva hét-
köznapijainak tragikus-komikus pillana-
tai jelennek meg. Iróniával és humorral
fogalmazza meg a leáldozóban lévő
Szovjetunióban átélt eseteket.

A Russendisko után barátaival kö-
zősen jelentetett meg kötetet, majd
2001-ben *Militärmusik*, 2002-ben
Schönhauser Allee címmel került köte-
te a könyvpiacra.

lám is nyugatról, punkok, külföldiek, a
Szent Szűz egyház hívei, gyanús alakok,
mindenféle életművész. A lakásokat el-
foglalták, az otthagytott játékvastakat a
szemétkébe dobták, a tapétákat letépték, a
falakat áttörték. A kommunális lakáske-
zelőség már képtelen volt követni az ese-
ményeket. Mi, háman, egyik lakásból a
másikba rohantunk, az ablakokon néz-
tünk ki. Andrej a Stargarder utcában lett
egy kétszobás, végével és zuhanyzóval
ellátott lakás boldog tulajdonosa. Misa a
Greifenhagener utcában talált üres la-
kást, amelyben bár sem vécé, sem zu-
hanyzó nem volt, otthagytak viszont egy
RFT musikcentert két hatalmas boxszal,
ami Misa érdeklődésének egyébként is
jobban megfelelt. Magam a Lychener ut-
cába költöztem. Palast úr – az ajtón még
ott volt a névtábla – nagyon siethetett.

Vladimir Kaminer: Orosz diszkó – Manhattan
kiadó, München, 2000

Szinte mindent itt hagyott: tiszta ágyneműt, hőmérőt az ablakban, kis hűtőszekrényt, a konyhaasztalon még fogkrém is volt. Ha kicsit későn is, de ezúttal szeretnék köszönetet mondani Palast úrnak. Különösen hálás vagyok a saját gyártású bojlerért, valódi technikai csoda.

Két hónap múlva véget ért a Prenzlauer Berg-i csoda. A kommunális házközelőség felébredt kábulatából és kiutalta a lakások jelenlegi tulajdonosainak az esedékes lakbért. Szabályos bérleti szerződést kötöttünk. Életemben először beálltam egy kétszáz főt számoló sorba, ahol csupa punk, freak, álóslakos és vad külföldi várakozott. A bérleti szerződés szerint 18,50 márkát kell fizetnem a lakásomért. Így teljesült az álmom: 25 négyzetméternyi saját élettérhez jutottam.

Egy műtárgy hétköznapijai

Szergej N.-t, az orosz szobrászt a berlini Művészeti Főiskola egyik őszi kiállítás-megnyitóján ismertem meg. 35 éves, nyugodt, magabiztos, megbízható fiúnak tűnt. Mindketten örültünk a találkozásnak, hiszen mindig kellemes érzés külföldön hazánk fiával – ráadásul egy művésszel – találkozni. Szergej Csillogó szemmel magyarázta művét. Közben elmondta, hogy az utóbbi években már csak betonnal dolgozik, az annál könnyedebb anyagot megveti. Művének címe: „Anyaszív”, valójában egy közepes méretű kagylóformát lehetett látni, közepén egy ponttal, melyből sugarak futottak ki. Rögtön láttam, hogy Szergej nagyon tehetséges ember. Az anyaszív gigantikus méretű kérdőjelként állt az emberiség előtt: Miért? Betonszív, a szenvedély anyaga, a szenvedés anyaga.

Teát ittunk és a művészetről beszélgettünk. Megkérdeztem Szergejt, milyen jelentést hordoz alkotása. Fejét ingatta és azt mondta: „Menjünk, igyunk inkább egy vodkát!” Később aztán el is felejtettem a titokzatos kagylót. Eljött a tél, lehullott az első hó. Szergej fölhevített és elmesélte: Kagylójával benevezett a nagy holocaust emléktárgyversenyre. A szív az emberiség koncentrált, hatalmas fájdalmát szimbolizálja, betonba öntött kiállítás. Alkotását egész jól el tudtam képzelni holocaust emlékműként. Így aztán találkoztunk, a hírt ugyanis mindenképpen meg kellett vitatni. A művészetről beszélgettünk, teát ittunk, majd áttértünk a vodkára.

Néhány héttel később megtudtam, hogy művét elutasították, meghozzá az az indokkal, hogy holocaust emlékműhöz az túl kicsi. Szergej azonban továbbra sem adta föl annak reményét, hogy megtalálja kagylójának a megfelelő helyet. A tea mellett még egy ideig elgondolkodtam a kortárs művészetten, majd ezt a történetet is elfelejtettem.

Beköszöntött a tavasz, a napok egyre melegebbek lettek. Szergej Prágából kapott meghívást. A csecsen asszonyokra emlékezve, akiket 1968-ban a szovjet katonák Csehszlovákiába történt bevonulásukkor tömegével megerőszakoltak, szobrot állítanak föl, s erre az ő kagylóját választották ki. Szergej tőlem kért tanácsot, hogyan volna érdemesebb szállítani a kagylót: teherautón e vagy inkább vasúton. Összeültünk egy teára, a művészetről beszélgettünk s már úgy volt, hogy együtt megyünk Prágába. Végül semmi sem lett belőle. Két héttel később lemondták az egészet: Anyagi okokból újra át kell gondolni a dolgot. Otthon egy ideig még belelapoztam a művészeti folyóiratokba, aztán abbahagytam, s újból a hétköznapiaknak szenteltem a figyelmem.

Végre eljött a nyár. A fák, a rétek újra kizöldültek. Szergej jelentkezett és arra kért, segítsek a kagylót Hamburgba szállítani, ahol szobra az erotikus vásáron a vaginával való egyesülés iránti beteljesületlen vágyat fejezné ki. Hamburgban rengeteget szórakoztunk. Szergej műalkotása körül állandóan férfiak sereglettek össze s a betont karmolásták. Egy középkorú nő megállt a szobor előtt, elvörösödött, majd bizonytalanul körülnézett. Néhány nap múlva, utánfutónkon a kagylóval visszajöttünk Berlinbe. Mindketten másnaposak voltunk, útjaink elváltak. Egy ideig még emlékeztem Hamburgra, majd azt is elfelejtettem.

Ősz lett, a napok hűvösebbé váltak, az utcák kiürültek. Céltalanul kószáltam a városban s egyszer csak Wedding egyik játszótérén kötöttem ki. A homokból hatalmas csiga emelkedett ki, melyen szinte csüngtek a gyerekek. A friss festés ellenére is könnyen felismertem az „Anyaszívet”. Vannak dolgok, amelyeket soha nem felejtünk el. Csigaként a játszótéren valóban pompásan mutatott. Láthatóan a gyerekek is nagyon kedvelték. Szergej végre elégedett lehetett magával meg a világgal. Átszellemülten mentem hazafelé s közben dúdolni kezdtem.

Soha többé Weimarba

A Thüringiai Irodalmi Társaság meghívására utaztam, életemben először, Weimarba, ahol a „Kelet-Európa a forradalom és ellenforradalom közti átmenetben” címmel megrendezett fesztiválon vettem részt. Két tucat más kelet-európai művésszel, lengyellel, oroszsal, csehvel és ukránnal közösen. Már út közben kiderült, az átalakulás mindannyiunknál egészen másképp zajlott. Csoportunk ennek megfelelően aztán egész indulatos közösséggé alakult. A minimális toleranciáról mindössze a meleg ukrán vodka gondoskodott.

A német kultúrfőváros úgy nézett ki, mint egy mikrosütőből frissen szervírozott tejszintorta, vagy mint egy épp akkor megnyílt óriási kiállítás. A három nap alatt, annak ellenére, hogy árnýékban is legalább 37 fok volt, mindent megnéztünk, amit csak kínált nekünk a város: a buchenwaldi koncentrációs táborok frissen festett barakkjait és restaurált kályháit. Tíz márka belépődíj fejében megtekinthettük Schiller és Goethe 21 darab poros koporsóját és házait. Aztán Hitler magán-műgyűjteményét, a Nietzsche-archívumot, a méhmúzeumot, illetőleg a thüringiai vizsla évfordulójára rendezett kiállítást. Mindenhol hemzsgtek a turisták, minden kocsmában „Goethe-szobá”-t rendeztek be, minden WC-ben emléktábla lógott. Egyik kiállításról a másikra rohantunk s közben még mi magunk is felléptünk. Fennmaradó időnkben a művészetről beszélgettünk. Annak a három oroszunk, akiket megismertem, mindenek előtt Anselm Kiefer tetszett, képei a Weimar Múzeumban a modern művészetet képviselték. Szerették volna megtudni, hol él jelenleg a művész és mivel foglalkozik. Erről fogalmam sem volt, utoljára akkor halottam felőle, amikor SS-egyenruhában portyázott a német vidéki városokban, és egyiket a másik után hódította meg. Persze mindig magával vonszolt egy fényképezőt is. Képei viszont csak akkor lettek igazán drágák, amikor az amerikaiak is érdeklődni kezdtek iránta. Rengeteg művét megvásárolták, például, amelynek a címe: „A hajnali napsugár a Führer asztalán” volt, meg hasonlókat.

A nők és a sasok nekünk is tetszettek Hitler gyűjteményében. Ha lett volna elég pénzem, meg hely a lakásomban, én is egész jól el tudtam volna képzelni egy ilyen nőgyűjteményt a falon: egész alakos aktot, aktot mellképként, lányt vi-

rággal, lányt virág nélkül... A hatalom érzése: A világ összes lánya az enyém. A kiállítás egyébként meglehetősen eklektikus volt. Orosz barátaim az egyik portré előtt hosszasan álldogáltak: a képen egy vörös orrú, feldagadt szemű, öreg, alkalmi alkoholistát lehetett látni. Vajon mire gondolhatott a Führer, amikor kialakította ezt az öreget? A sasokat, a nőket, a sportolókat, a tájképeket, a gyárakat még meg is lehet magyarázni: felfedezhető bennük a náci esztétika nyomai, vagy valami hasonló. De ez az öreg alkoholiista? Talán jókedvűen épp a tengerparti sétányon korzózott, sütött a nap és minden a legnagyobb rendben volt. S akkor meglátta a szegény művészt, a szálnalmas képet, és azt gondolta: „Ah, egye fene, megveszem ezt az öreget, adok egy esélyt ennek a gyereknek.” „Ó, ilyen már velem is történt”, mondja az egyik orosz művész. „Honnan veszed egyáltalán, hogy pénzt adott ezért a mázománnyért?”, válaszolta a másik, „szerintem egész biztosan ajándékba kapta az egyik pártbeli elvtársától. Egyszer megjelent előtte valamelyik és azt mondta: 'Adi, festegettem egy kicsit, te értesz valamennyire hozzá, mi a véleményed róla?' Hitler megnézi az öreget. Véleményét azonban mégsem mondhatja egész nyíltan barátja szemébe: 'Ó, nagyon érdekes', mondja, 'érezni benne az életet, meg ilyesmi, de azért van még mit tanulnod.' A festő persze azt hiszi, Hitler igazat mond és nagyon megörül: 'Óh, Adi, ha ennyire tetszik, neked adom. Akaszd fel a dolgozószobádban, meglátod, szerencsét hoz.'” Ekkor már a harmadik orosz is bekapcsolódott: „Épp így jártam én is Andrejevvel. Ha elmegy előttünk, mint az örült, mindig berohan a műhelyembe, hogy megnézzék, ott lóg-e még a szaros installációja. A művészek olykor szinte rabszolgájukká teszik barátjukat.”

Visszasiettünk a Kiefer-kiállításra, hogy még negyedszerre is megnézzük az „Oroszlánfoka operációja” című képet. Az oroszok veszekedni kezdtek: „Itt vannak a németek, ott meg az angolok!” „Nem, fordítva!” De egész jó volt Edvard Munch is. Nem sikerült viszont új zoknikat vennem Weimarban. Aztán vége lett a fesztiválnak.

A visszafelé úton, Merseburg előtt megállt a Caspar David Friedrich elnevezésű művész-vonat. Megolvadt és leestett a felső vezető. Kint 38 fok volt, az ablakból épp a Karl von Basedow klinikára láttunk rá. A légkondicionálás már nem működött. Az első áldozato-

kat két betegágyon tíz perc után vitték a klinikára, ahol nem kis kárörömmel fogadták őket. Fél óra elteltével a büfé is kiürült. A német utasok hosszú sorokban álltak az egyetlen kártyás telefon előtt, de mert a tarifa igencsak magas volt, kártyáik hamar lemerültek. Aztán nemsokára a telefon is felmondta a szolgálatot. A német vasút baleseti menedzsere izzadva, 50 márkás bonokat kezdett osztogatni. A közhangulat egy csapásra megváltozott. Az étkezőkocsit egy iskolai csoport szállta meg. Amikor a második betegszállítmányt is elvitték Karl von Basedow irányába, egyszerre csak vitatkozni kezdtek az utasok. Az egyik kopasz teológus a pápa mellett állt ki. Egy idősebb hölgy a kétségbeesett értelmiség pártjára állt. „Evangélikus vagyok”, mondta, „de úgy gondolom, hogy mindazok után, ami velünk, németekkel történt, alaposan újra kell gondolni az egész vallásméletemet.” A kopasz továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy a Vatikán álláspontját nem lehet emberi logikával megmagyarázni. A legradikálisabb álláspontot a fiatalok képviselték: „Szarunk az egészre!” Az étkezőkocsiban zajló talkshow-szerű vita talán nekik tetszett a leginkább. „Evangélikus-ateista vagyok”, állította magáról az egyik lány, „ráadásul épp a szüleimnek köszönhetem, hogy a templomban átalakultam.” „Én evangélikus-katolikus vagyok” állította a másik, „ezért mondom azt, házasság előtt semmi szex!” „Na ne vágj már úgy fel”, akadékoskodott tizenöt éves barátja, „nem vagy te Teréza anyja, vagy mi.” Menetrend szerint közlekedő vonatban biztosan nem keletkezne efféle vita. „Csak akkor gondolt az ember istenre, ha valami baja van”, magyarázta büszkén a teológus. Két óra múlva ismét volt áram és továbbmentünk. Magunk mögött hagytuk Weimart, istent meg valahol Merseburgnál.

Papp Kornélia fordítása

European Association for Jewish Culture

www.jewishcultureineurope.org

A novella a European Association for Jewish Culture támogatásával jelent meg.

ZSIDÓK ÉS ZSIDÓSÁG A MAI MAGYARORSZÁGON

Egy szociológiai kutatás
eredményei

Szerkesztette:
Kovács András

A közelmúltban nagyszabású felmérés zajlott a magyarországi zsidóság körében. A Szombat új kiadványa részletes adatokkal szolgál a zsidók identitásáról, iskolázottságáról, ideológiai beállítottságáról, politikai orientációjáról és társadalmi helyzetéről.

Rendelje meg postai utánvétellel szerkesztőségünkől kedvezményes áron.

Bolti ára: 880 Ft.
Utánvétellel: 700 Ft +
postaköltség.

Cím: 1065 Bp. Révay u. 16.
Telefon/fax: 311-6665
E-mail: szombat@elender.hu

Orfeusz az árvaházban

*Orbán Ottóval beszélget Gartner Éva**

– Akar beszélni a betegségéről? Essünk túl rajta vagy nem?

– Mindenről beszélhetünk.

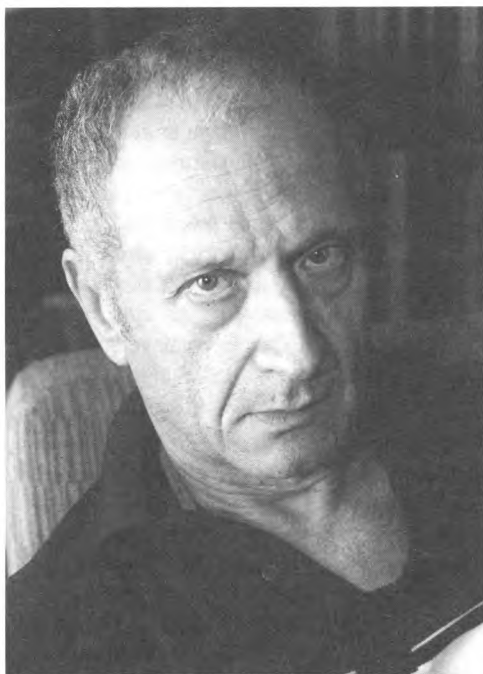
– Egyik versében azt írja, hogy tisztességtelen előnyei vannak.

– Ez így van, de ez a betegség nem az első ilyen előnyöm. Egy másik versemben azt írom, hogy csak le kell dugnom az ujjamat a földbe, és fölfakad a szörműségek olajkútja. Szóval az az előnyöm, hogy annyi rémséget halmozott fel bennem, meg körülöttem a világ, hogy az bőven elég nyersanyag volt arra, hogy megteljen az elvileg üres verssor. Így értettem én az előnyt.

– Én pedig, amikor olvastam, főleg az utolsó évek verseit, azt gondoltam, hogy a tisztességtelen előny forrása az, hogy költő.

Mert betegség, öregedés, az elmúlás felé haladás fájdalma azt hiszem mindannyiunkat nyomaszt, csak magának az az óriási előnye, hogy szublimálni tudja, hogy versebe fogalmazza, és így bizonyos mértékig könnyíti magán azzal, hogy ebből alkotás születik. Nem is akármilyen alkotás. Borzasztóan irigyeltem, azoknak az embereknek az irigységével, akik nem alkotók.

– Hát nézze, ebben is van valami, de nem egyértelműen előny. Emberként nem egyértelmű előny, hogy ennyi minden rossz történik az emberrel. Mert ezek az előnyeim abból adódnak, hogy már gyerekkorom óta, 6-7 éves korom óta folytonosan közelemben csapkodott a villám. De valahogy mintha akart volna velem valamit a sors, vagy Isten tudja kicsoda, mindig csak megperzselt, de nem ütött agyon. A háború, meg az ostrom nemcsak Budapestet hagyta romokban, hanem engem is. Ebből persze én az elején nem sokat tudtam. Én csak a

Fotó: Zentai Flóra

képeket gyűjtöttem össze, nem gyűjtöttem össze mászt, mert nem volt más. Nem volt kapcsolat az egyes képek között, szóval úgy képzelje el a gyerekkoromat, meg Pest ostromát, meg az első éveimet az új világban, amit az intézetben töltöttem, mint egy hosszúra nyúlt videó-klipet, ahol képek követik egymást. De nincsen igazából történet. Normális családban vannak történetek. A mi családjunkban nem voltak történetek. A történet az lett volna, hogyha igazán békés család a mienk, ahol kiderül, hogy van nagymama, meg nagypapa. Ez általában így szokás, de nálunk erre nem kerülhetett sor. Mire erre sor kerülhetett volna, apám meghalt, anyám egyedül nem tudott etetni, mert otthon nem volt mit ennünk, és akkor nagy szerencsénkre '45 májusában én bekerültem a Sztehló féle intézetbe.

Sztehló Gábor, az intézet vezetője rengeteg gyereket mentett meg, és megkapta a Jad-Vasem emlékérmét. Én úgy kerültem oda, hogy az unokatestvérem ott tanított. Na most vissza a képekhez. Főleglegették rólam, hogy nekem nagyon színes képi világom van. Szerintem ez részben abból ered, hogy a gyerek-

kor, ostrom, ostrom utáni idők mind vidéóklipszerűen egymásra halmozott, de lényegében össze nem függő és történeté nem alakuló képsorból álltak. Az egyik első kép, amire emlékszem, annak még a dátumát is tudom, 1940. Szent István napja, hőség van, vadul süt a nap, és apám meg én fehér ruhában meggyünk át a régi Nemzeti Színház, a fölrobbantott Nemzeti Színház, nem a háborúban fölrobbantott, hanem a békeidőben fölrobbantott Nemzeti Színház felé a 6-os villamos sínjén. A következő kép már kicsit későbbi. Anyámmal meglátogatjuk apámat Pestlőrincen, 1944-ben, egy munkaszolgálatos században. És megint nagyon süt a nap, nyár van, szögesdrót, a szögesdrót nagyon fénylik a mindent betöltő fényességben, és mi nem tudunk beszélni apámmal, mert a keret azzal szórakozik, hogy azt a 100 embert, aki ott van ebben az átmeneti táborban, vagy mit tudom én, minek neveztek azt, futtatja körben egy fa körül egy poros udvaron. Száll a por, és a porfelhőben látom apám alakját elmosódva. Aztán egy idő múlva nincs értelme tovább várakozni, hazamegyünk. De ebből is a kép maradt meg.

– És a megaláztatás íze?

– Hát persze. Nem is a megaláztatás, hanem valahogy ezt fel kellett volna dolgoznom. Meg kellett volna értenem, hogy mi történik. Mi az ami egy családot így vág ketté. Mi valaha együtt voltunk. Később tudtam meg, hogy apám és anyám házassága lázadás volt. Az apám lázadása. Az apám zsidónak született, de áttért római katolikus hitre, hogy mikor, azt nem tudom. Valamikor még korán, fiatalágában.

– Vallásosságból vagy praktikus okból? Nem tudja?

– Ezt nem tudom, de ő nagyon komolyan vette az áttérést, első emlékeim közé tartozik, hogy apám visz a Bazilikába, misére. Én ha valamilyen vallásos hagyományt kaptam a családban, az a római katolikus volt.

– És ki ellen lázadtak a szülei?

– A társadalmi konvenciók ellen, mert apám hivatalnok volt, először

* Az 1998-ban a Bartók rádióban elhangzott műsor egy részének szerkesztett változata. Szerkesztőségünk a fenti írásokkal búcsúzik az elhunyt költőtől.

könyvelő, aztán főkönyvelő, aztán valami igazgatóféle egy textilgyárban. És elvett egy proli lányt. Két évig nem beszélt az anyjával, mármint az apám a saját anyjával. Szembe került a családjával, a házasságuk botrány volt. Erről persze én nem tudtam semmit, én csak azt tudtam, hogy ők nagyon is összetartoznak.

– És a nagymamáról nincs is gyerekkori emléke?

– Aztán később lett, mert amikor én készültem megszületni, akkor a család megbocsátott, és az ünnepélyes békekötésnek én voltam az öntudatlan szerzője, de a családi múlt, a fényképek, meg a hozzájuk tartozó történetek elsodródtak a háborúban. Mindenki azzal törődött, hogy meg kéne émi a holnapi napot, és nem azzal, hogy ez a gyerek érti-e, hogy mi történik. Azt nem nagyon lehetett érteni, hogy mi az, ami kettévágta a családot, és engem odarak az anyám mellé, és az apámat meg elviszi tőlünk. Valamikor a '90-es évek elején, amikor kitört a Csoórral kapcsolatos vita, a „Nappali Hold” című írásáról, én is írtam valamit, de nem erre akarok kitérni, csak arra, hogy ezt az egész vitát összefoglalták később, azt hiszem az Alföldben, hogy Orbán nem hajlandó választani zsidó apja és magyar anyja között. Ez a mondat tényszerűen tulajdonképpen igaz, de ugyanakkor ebből valami embertelen meg nem értés sugárzott. Aki ezt leírta, az nem érti az egésznek a lényegét, hogy mi történik az emberrel. Velem nem az történt, hogy egy félelbernyi zsidó megsértődött egy félelbernyi magyarra vagy fordítva. Bennem egy egész ember megsértődött meg az emberiségre azért, hogy ilyen. Ezt persze csak később tudtam meg, amikor össze kellett raknom a részleteket, és kiderült, hogy ez volt a túlélésnek az egyetlen módja.

– Miért sértődött meg igazán az emberiségre egy egész ember?

– Hát mert megölte az apámat, akit nagyon szerettem. És számomra érthetetlen okból. Itt valami nagyon fontos különbséget kell tennem, és megint vissza kell térnem az életkoromra. Más volt azoknak a helyzete, akik valamilyen egységes hagyományból jöttek. Akár keresztény, akár zsidó, akár valamiféle társadalmi meghatározottságból. Pontosan ez volt, amit én nem kaptam meg. Nem is kaphattam meg, mert ha asszimiláns sorsról beszélünk, akkor nekem nemcsak az apám volt

asszimiláns, aki kereszténnyé vált, vagy akart válni a maga zsidóságából, hanem anyám is, aki úrinővé akart lenni, a proli sorsból kiemelkedni. Menet közben voltak mind a ketten, és még ott voltam én is, hárman lebegtünk így a világban. És nem volt mögöttünk semmi szilárd. Megtaláltam később apám levelét, amit a munkaszolgálatból írt, abban ilyenek vannak, hogy a jó Isten majd vigyázni fog a mi kisfiunkra.

– Mert ő már nem tudott, ezért írhatta.

– Nem ez volt az érdekes, hanem az, hogy egy olyan közegben hangzott el, amikor megszökhetett volna, de azért nem hagyta ott a századot, mert egy magyar katonatiszt nem hagyja cserben a bajtársait. Mondta ezt akkor, amikor...

– ... Amikor nem volt magyar katonatiszt.

– ...Amikor nem volt magyar katonatiszt, mert lefokozták. Nem tudom azelőtt mi volt, nem volt valami komoly rangja, de hát azért mégis csak valami volt. De az az ország, meg az az állam semmibe vette őt, tehát ez egy marhaság volt.

– Ez miből fakadt? Képmutatásból, öncsalásból?

– Apám nagyon komolyan vette az átváltozását, mint akkoriban nagyon sokan. Tényleg hitte azt, hogy ezzel a katolizálással maga mögött hagy mindent, és új életet kezd. Anyám is elmondta a maga mondatát ugyancsak '44 nyarán. Elment a Bazilika plébánosához – nem tudom, hogy ki volt akkor –, csak a jelenetre emlékszem, meg egy mondatra. A jelenet olyan volt, mintha egy Fellini filmben láttam volna, mert szemben álltam a két óriási ablakkal, a szemem magasságában egy asztal lapja, amin csipketerítő volt, és az asztal mögött állt egy nagy fekete reverenda, akinek nem láttam az arcát, mert hátulról kapta a fényt, és az anyám a következő lehetetlen mondatot mondta: „A Krisztus szerelmére segítsen rajtunk a tisztelendő úr, tekintse ezt az ártatlan gyereket!” vagy valami ilyesmit. Soha nem szokott így beszélni, és a pap nem tudom, mit mondott, arra nem emlékszem. Arra viszont emlékszem, hogy azt fölfogtam akkor is, már gyerek ésszel, hogy azt mondja, hogy ő nem tud mit tenni. Tehát, hogy nincs segítség.

– Mit várt az édesanyja? Ki tudja?

– Csodát. Mindenki azt várta. Nem is értem pontosan, hogy én hogy kerül-

tem arra az oldalra, ahova kerültem, mert a zsidótörvények szerint, akinek két nagyszülője zsidó volt, az zsidónak számított. De valahogy attól, hogy én az anyám fia voltam, akinek családjában mindenki római katolikus vagy keresztény volt – azt hiszem az volt mindenki –, attól én 1%-kal vagy 5%-kal inkább számítottam kereszténynek, mint zsidónak, ami megint egy örület, mert az apám fia is voltam.

– Ez nem valami umbulda volt? Nem ügyeskedésből fakadt?

– Nem tudom. Ezt sem tudom. Nem hiszem, mert hivatalosan voltam ott, és a házukban mindenféle hivatal megfordult. Szemben a folyosón a Gestapo volt. Ott lakott egy nyomozó.

– Maguk mint katolikusok költöztek már be, mert az édesapja nem akkor katolizált.

– Nem, de őt mégis utolérte ez a dolog, engem meg nem. Most ezt józan ésszel nem lehet érteni, nem lehet földolgozni.

– Hogy a papa zsidó, és maga nem az. És maga tudta, hogy a papa az?

– Nem, nem, nem tudtam.

– Csak később tudta meg?

– Hát, amikor ezt el lehetett mondani nekem.

– És abban az időben nem azt érezte, hogy a papa csak katona?

– Nem. Hogy mondjam? Ez nagyon fura dolog, ez a háborús gyerek. Két életkora van, ezt leírtam valahol. Van a saját életkora, olyan, mint a többi normális gyerek, szeret játszani, vagy szeretne játszani, és van egy bölcs öregemberé, aki mindent tud, és mindent ért, aki tudja, hogy nem szabad elmondani azt, hogy a gyerekágyban az anyám bundájával letakarva a nagy Standard rádió van, amin éjszaka Londont hallgatjuk.

Na most ehhez még azt is hozzá kell tennem, hogy engem később sok szemrehányás ért olyanoktól, akik öntudatosan vallották magukat zsidónak. Hogy én meg akarok szabadulni ettől a ballaszttól, és azért nem nézek szembe vele. Nekem nem volt mivel szembenéznem. Sokan írtak erről, és azt kellett látnom, hogy akik nálam néhány évvel idősebben, vagy néhány évvel fiatalabban kerültek hasonló vagy némiképp hasonló helyzetbe, azoknak egészen más élményük volt. A nálam idősebbek egy valószínű történetet éltek át. Ami lehet, hogy rémes volt, de elmesélhető történet volt, ott volt ok és

okozati összefüggés. Ők tudták, mit jelent az, hogy zsidó. Kertész Imre tudta, bár arról szól a könyve, hogy ő nem mint zsidó ment Auschwitzba, őt vitték, mint zsidót, oda, és ő kapta ezt a sors-talan sorsot, és ezzel nem lehet mit kezdeni. De ennek azért mégis volt körvonala, én viszont nem kaptam ebből a kulturális hagyományból semmit, amihez nekem viszonyom lehetett volna.

– Magának nem mondták meg, hogy a papa tulajdonképpen azért halt meg, mert zsidó származású? Vagy ezt megmondták, de igazán nem volt semmi tartalma ennek a közlésnek?

– Megmondták, ezt én tudtam, de belül mélyen nem értettem. Hogy ha ő az, akkor én miért nem vagyok az. És ak-

kor egyáltalán kik vagyunk mi? És ez később... szóval csak később tisztázódott, hogy nekem nincs más lehetőségem, mint azokból a törmelékekből, amit azok az évek itt hagytak, cserepenként megpróbáljam összerakni magamat. Erre egy lehetőségem volt, az a nyelv, amit beszéltem, az pedig a magyar volt.

– De milyen alapon vállaljon olyan sorsot, amelyikhez az a köze, hogy az apját megölték?

– Azon az alapon, hogy az apám. A sorsot én soha nem tagadtam meg, nem is akartam soha megtagadni.

– Az egyik írásában azt írja a Csoóri cikkre reagálva, hogy bárki kerülhet olyan helyzetbe, hogy nincs rá vadásza-

ti tilalom. Az volt a köze ehhez a sors-hoz, hogy nem volt rá vadászati tilalom?

– Sok évbe tellett, amíg erre a következtetésre eljutottam. Én először csak a – mondhatnám – színes részleteket érzékeltem. Meg a hallható részleteket, hogy a bombák füttyölnek, mielőtt robannak. Hogy milyen szépen ég mellettünk az olasz bank épülete.

– Úgy érezte, hogy szépen ég?

– Ezt félig ironikusan mondom, de hát szépen égett.

Hogy mondjam, szóval a háborúnak nem drukoltam, annak ellene voltam, amennyire egy nyolcéves gyerektől ez telik. De hát minden meghasadt és összezavarodott bennem.

PETŐCZ ANDRÁS

Orbán Ottó távozonak

Nézd, Ottó,
ez így nem lesz jó, de tényleg.

Mondhatnám úgy is – ne ítélj meg,
hogy *túlságosan* kellesz:
a magam részéről
ragaszkodom a tekintetedhez.

Nem hiszem, hogy vége.

Tehetetlen computer-kopogok,
dühös vagyok,
kérek,
ne haragudj érte.

Annyira, *nem is tudom*, ez az egész,
szóval, *különös*, mondhatnám, *félek*:

a néma együttlétek mostantól véget érnek.

Váratlan szólsz rám, *ahogy szoktál*,
azt mondd, messzire mész,
aztán csak állsz, mozdulatlan,
remeg a tested,
erőt gyűjtesz a lendülethez,
mielőtt *közülünk* kilépsz.

Megyek utánad.

Szeretném fogni a kezéd, a vállad,
adni, amit egy barát ad,
vagy egy fiú,
ha
szüksége van rá az apának.

Ajtón kilépünk,
előttünk utca,
csillog nedvesen májusi kövezet
az esti fényben – botorkálok veled.
Nyugodt vagy, majdnem vidám.

Merthogy villám
nem csapdos, nincs szél,
nincsenek frontok,
csak színes koboldok
az aszfalt-csillogásban:
táncolnak, ahogy felfénylenek.

Most akkor hova ez a nagy-nagy rohanás?

Vár rád az otthonod, ezemyi társ,
a teraszon madarak, égi lények,
mindenféle kiszolgáltatott növények,
és olyanok, akiknek *nincs* szavuk hova.

Tebenned bíztak eleitől fogva.

És mondd csak, Ottó, ott, amerre jársz,
van-e arrafelé Isten?

Merthogy nagyon egyedül lettünk itt, lenn.

(Ha van,
és ott ülsz az Isten tenyerén,
csak annyit mondj neki:
Orbán Ottó vagyok.)

Az Isten *utána*
már *mindent* tudni fog.)

Isteni komédia

Mindenek előtt, próbáljunk meg a film másfél órájára megfelekedni az amúgy felejthetetlen, bájos főhősnő káprázatos „előéletéről”, Amélie-ről. Hiszen most jóformán egy teljesen másik színésznőt kell látnunk az *Isten nagy, én kicsi vagyok* című, nálunk tavasszal bemutatott filmben. Tudom, mindez nem egyszerű, hiszen én is az Amélie csodálatos életén és leginkább főhősnőjén, **Audrey Tautou**-n felbuzdulva ültem be a moziba, bár tudtam, hogy nem a montmartre-i pincérlány meséjének folytatása, hanem valami egészen más várható.

Mesehősnő helyett Tautou egy alig húszéves ízig-vérig párizsi diáklányt alakít, akinek, úgy tűnik, épp most siklott ki az élete. Persze nem véstesen – noha ő azt írja naplójába, hogy „húsz éves vagyok és elrontottam az életem” –, hanem csak éppen annyira, mint bármelyik kamaszlány, aki éppen egy szakításon van túl, valamint nem nagyon tudja, mit kezdjen jövőjével. Bár ez sem teljesen igaz, hiszen Michèle (Audrey Tautou) látszólag folyamatosan modellkedik, és éli a párizsi ifjak aranyéletét.

Mindez azonban történetünk szempontjából nem túlságosan lényeges. Michèle-nek inkább lelki életét, vagy ha úgy tetszik – nagy, már-már közhelyes szavakat használva – identitását kell rendbe tennie. Szakítása után rögtön egy katolikus templomba ugrik be, gyertyát gyújt, adakozik az eklézsiának és talán egy kiegyensúlyozottabb jövőért imádkozik. Nem sokkal ezután a buddhizmus kezd izgatni, majd François, a harmincas éveiben járó zsidó állatorvos meghódítása kedvéért a judaizmussal kezd barátkozni. Itt már úgy is gondolhatjuk, hogy csitri főhősnőnk révbe is ér. Ám túl is lő a célon.

Hiszen Michèle szerelmét a zsidósá-

gon keresztül nyilvánítja ki, kedvességek gyanánt mezúzával, egyéb vallási vonatkozású tárgyakkal próbálja meglepni szíve választottját, aki éppen ellenkezően gondolkodik a kérdéssről. Ő fix identitással, vallási háttérrel rendelkezik: szülei Izraelbe átköltözött mélyen elkötelezett, vallásos zsidók, időben gondosan neveltették fiukat is.

Mindemellet François-t a visszaemlékezés és a felejtés jellemzi. Visszagondolva a család múltjára, megpróbálva megérteni, apja mit élt át, ő maga próbál elszakadni ettől az identitástól. Mindennapi életéből számúzi a vallást, s talán azzal is távolodni kíván, hogy Párizsban marad és saját életet kezd.

Ekkor toppan be életébe neurotikus szerelmével az alig húszéves Michèle, aki – talán mert nehezen talál fogódzót François-n – a vallás felől kezd megközelíteni. Kapcsolatuk csendesesen, de pozitívan épül, ám mivel Michèle nem tud építeni saját családi hátterére, kaotikus múltjára, a férfihez próbál minél erősebben kötődni. Azt gondolja, ha ő

próbál beépülni a férfi kulturális miliőjébe megnyugvást talál. Ám éppen ellenkezőleg: amit Michèle megtanulva erősíteni kíván, attól próbál távolodni François.

Az is igaz, hogy eleinte Michèle csak a külsőségekkel törődik és kissé butuska esztétikai és folklorisztikus látásmódot képvisel. Számára a zsidók mind olyan „intelligensek”, a rabbi olyan „aranyos”. Mindemellet Michèle mégis megváltozik. Eleinte azt látjuk, oly mélyen ragaszkodik François-hoz, hogy még az ő kisebb-nagyobb szóbeli kegyetlenkedéseit, hullámokban rátörő szakításvágyát is elviseli. Majd, amikor úgy tűnik, hogy útjuk valóban kettéválik, Michèle mégis megtartja kvázi zsidóságát, tovább megy a már megkezdett úton.

A lány, aki úgy tűnik, véresen komolyan igyekszik identitás-deficitjét behozni, minden erővel azon van, hogy sikeresen felvegye a zsidó vallást. Egyik pillanatról a másikra elkezd sabbátot tartani, héberül tanulni, oktatásban részt venni. Az sem riasztja vissza, egyben ügybuzgóságát is mutatja, hogy mindezek a „próbátételek” akár éveket is igénybe vehetnek életéből. A tanulásban ő jár az élen, minden létező irodalmat kikölcsönöz a könyvtárból, minden hagyományt be kíván vezetni életébe, háztartásába.

Úgy tűnik, Michèle valódi azonosság-tudatra lel a zsidóságban, talán ez az első dolog az életében, amihez perma-

nensen tud kötődni. Ehhez François csak a kiindulás volt, aki – akarátán kívül – megadta az első löketet.

A film remek jelenetekkel példázza Michèle átváltozását, aki azonban nagy igyekezetében sorra követ el kisebb-nagyobb baklövéseket. Amikor végre találkozik Francis szüleivel, az „igazi zsidókkal”, nagyon iparkodik kiműveltnek mutatkozni. Beszélgetéseikbe mindegyikbe beépíteni igyekszik a frissen tanultakat. Majd amikor cigarettára készül gyújtani, más tüzet nem találván, a menóra gyertyalángját veszi igénybe. François mély rosszállására, a lány őszintén megijedve és sajnálkozva, zavartan azzal reagál, hogy annyi mindent tanult meg a menóráról, használatáról, szerepéről (amiket szép sorjában el is hadar), de sohasem látta még élőben és hirtelen nem ismerte meg.

Audrey Tautou-t fiatalon, de jó pár film kisebb szerepe után nemrégiben robbant be a francia nézők szívébe, óriási sikert aratva a már említett *Amélie* csodálatos életének címszerepével. Ezzel egy időben készült az *Isten nagy, én kicsi vagyok* is, amiről azt nyilatkozta, inkább magáénak érzi. Bár nálánál pár évvel fiatalabb karaktert alakít, talán ez az a film, amiben végigjárja a kamaszból a kvázi felnőtté válás lépcsőit, és ebben a folyamatban magára talált. Olyan lányt mutat be, akit finom félénkség jellemez az ismeretlen emberekkel szemben, de az intímabb szituációkban keménység mutatkozik meg személyiségében.

A film stílár felépítése is ugyanolyan kaotikus jelleget mutat, mint Michèle lelkiállapota: a kép sosem nyugszik meg, villámszerű bevágások hol a közelmúltat, hol az emlékeket, hol csak egyszerűen az érzelmi állapotokat tükrözik. És mindezek mellett megmarad kellemesen tipikus párizsi filmnek. Az utcák, a szövegek, a beszédstílus, a látvány érzéketlenül idézik napjaink Párizsának vibráló hangulatát.

Bán Dávid

Isten nagy, én kicsi vagyok (Dieu est grand, je suis toute petite), 2001. Feliratos francia filmkomédia, 100 perc, fogalmazza a Budapest Film. Rendezte: Pascale Bailly, operatőr: Antoine Roch, zene: Stéphanie Malca, szereplők: Audrey Tautou, Edouard Baer, Julie Depardieu, Catherine Jacob

KÖNYVESPOLC

Magyar-zsidó történelemről

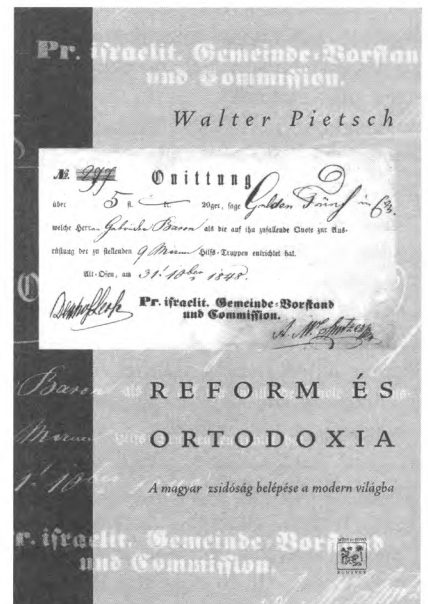
(Walter Pietsch: *Reform és ortodoxia. A magyar zsidóság belépése a modern világba; Múlt és Jövő kiadó 1999; 164 old; 1500 Ft.*)

Az elmúlt években – öröndetes módon – egyre több olyan könyv látott napvilágot, mely tudományos igényvel mutatta be a magyar-zsidó történelem egy-egy eddig alig ismert fejezetét; így például se a magyar ortodoxia, se a ci-onizmus nem jelent meg a magyar zsidó történelmet feldolgozó munkákban, s ez nemcsak az elmúlt negyven év időszakára igaz, hiszen a két világháború között, illetve az első világháború előtt sem esett szó e témákról. A „hallgatás” mögött rejlő politikai okokra, szándékokra nem feladatunk kitérni, de ennek megemlítése jelzi, mekkora hiányt pótolnak a bemutatandó munkák.

A magyar vallásos zsidóság – ortodoxok és haszidok – történetének kutatása a Héber Egyetemen indult meg, s ennek köszönhetően két kiváló munka is napvilágot látott. A kiváló történésznek, **Jakov Katznak** „Végzetes szakadás” címmel megjelent kötete a szakadáshoz vezető utat elemzi, tárgyla-gosan és részletesen ábrázolva a vallásos életet megőrizni akarók politikáját, illetve politikájuk indokait. A magyar ultraortodoxia keletkezését, egyáltalában korai történetét vizsgálta **Michael Silber** – eddig sajnos csak angolul megjelent – tanulmánya. E két mű sorába illeszkedik és azokhoz tudatosan kapcsolódik **Walter Pietsch**: „*Reform és Ortodoxia*” című tanulmánykötete.

Walter Pietsch munkájának első öt tanulmánya – Jakov Katz nyomát követve – a magyarországi zsidó reformmozgalom, az egyenjogúságért, befogadásért küzdők és az elzárkózó, hagyományörző zsidóság közötti feszültségeket elemzi. Azonban a „mesterrel” el-lentétben (a kötet végén található be-

szélgetésben Pietsch mesterének neve-zi Katzot) a német zsidóság köréből érkezett hatások vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. Ez az öt tanulmány legin-kább a korabeli német zsidó lapokra (mint az *Allgemeine Zeitung des Juden-thums*, *Der Orient*, stb.) támaszkodva igyekszik bemutatni a Pietsch által kifejezetten erősnek ítélt német befolyást.

Mennyiben hatottak a német zsidóság kebelén belül lejátszódott események, mennyiben befolyásolták a magyar zsidóság 1868/69-es kongresszusát a német modern-ortodox mozgalom vezérének, Samson Raphael Hirsch rabbinak az eszméi?

Ezek a kérdések azért is vetődhetnek fel Pietsch számára, mert ahogyan a kötet bevezetőjében kifejti, a magyarországi zsidóság nagyobb része még mindig értette és beszélte a német nyelvet a XIX. század végén. A szerző megállapítja – és ez a megállapítása egyben vezérfonalként is szolgál – hogy a két közösség között a XIX. század folyamán „rendkívül szoros vallási és kulturális

kapcsolatok átlak fenn". Ez a szoros kapcsolat különösen két csoport esetén volt megfigyelhető, egyfelől az ortodoxián belül, másfelől a reformerek, asszimilációért síkra szállók esetében.

Pietsch kiemelkedő fontosságúnak tartja a német hatás szempontjából **Ezriel Hildesheimer** kismartoni rabbi tevékenységét. Hildesheimer – aki Hirsch mellett a német modern-ortodoxia legkiválóbb képviselőjének számított s aki az első egyetemi végzettségű rabbi volt Magyarországon – megpróbált ugyan az 1868-69-es kongresszuson saját elképzeléseinek támogatókat nyerni, de igen hamar elszigetelődött. Hildesheimer nem ismerte igazán a magyar zsidó társadalom sajátos viszonyait: nem vett tudomást az Észak-Magyarországon élő haszid közösségekről és azok nagy befolyással bíró rabbijairól, a **Hátám Szóféer** szigorú talmudikus szellemében nevelődött ortodox rabbik óvatosságáról, akiknek a szemében Hildesheimer (egyetemi végzettségével, modern jesivájával) nem sokban különbözött a reformerektől. Így Pietsch túlzottan is általánosító megállapítása a német modern ortodoxia erős befolyásáról korrigálásra szorul, azonban a szerző újszerű kérdésfeltevésének érdemeit ez sem csökkenti.

A századfordulóra a magyar zsidóság nagyobb része asszimilálódott. Ez azonban újabb problémák forrását jelentette. Walter Pietsch utolsó két tanulmánya az asszimiláció nehézségeit elemzi: **Jászi Oszkár** személyén és a *Husadik Század*-ban megfogalmazott válaszában keresztül, illetve a trianoni döntés prizmáján át foglalkozik a zsidókérdéssel.

Míg a XIX. század utolsó harmadában a magyar politikai elit elvárta és erősítette az asszimilációt, addig a századfordulóra – egy generációval később – egyre több kritikus hang vonta kétségbe az asszimilálódott zsidóság magyarságát, mivel a nemzeten belül „idegen testnek” tartották őket. A „zsidókérdés” nyílt tárgyalására a *Husadik Század* 1917-es körkérdésén került sor. A *Husadik Század* főszerkesztőjének, Jászi Oszkárnak a lap hasábjain megjelent hozzászólásában a zsidókérdést a magyar társadalom és gazdaság egészének kritikus elemzésébe beillesztve tárgyalta. Véleménye szerint a zsidókérdésben manifesztálódtak Magyarország egyéb problémái, nevezetesen a kapitalizmus, az ipar fejlődése, az etnikai kisebbségek ügye és a középréteg hiá-

nyának kérdése. Ezek a jelenségek egymással szoros kölcsönhatásban állnak, kihatnak a társadalomra, így a zsidókérdésre is.

Pietsch – **Hanák Péter, Litván György** és **Baruh Jaron** izraeli történész munkái alapján megrajzolt Jászi-portréjának középpontjában, Jászinak a magyar zsidó asszimilációval foglalkozó gondolatai állnak. Jászi súlyos hibaként, sőt, fatális tévedésként értékelte a feltörekvő zsidó gazdasági elitnek az idejétmúlt dzsentrivel való szövetségét. A magyar zsidó elit a klasszikus liberalizmus gondolatainak megvalósítása illetve megvalósításuk elősegítése helyett, hozzáidomult a vezető „feudális” magyar nemesi réteghez, megerősítve ezzel a feudális struktúrákat. Sajnos Pietsch Jászi véleményének részletesebb elemzésével, a szellemi környezetben való elhelyezésével adós marad, így csak mozaikszerű képet kaphatunk Jászi Oszkár nézeteiről.

Hasonlóképpen nem teljesíti a tanulmány elején megfogalmazott ígétét – Jászi tevékenységének beillesztését a magyar zsidóság fejlődéstörténetébe. A téma önmagában olyan összetett, hogy az igen csak elnagyolt vázlat hiányérzetet kelt. Pietsch Jászinak és a polgári radikálisok tevékenységét a zsidó társadalom egészen sajátos – harmadik útként megítélt – csoportjába sorolja. Ez a csoport abból a teljesen asszimilálódott generációból került ki, mely már semmiféle zsidóság-tudattal, ismerettel nem rendelkezett, azonban – Pietsch szerint jobbító, újító elképzelései a zsidóság egyik legősibb eszméjének – a messianizmusnak – öntudatlanul is megőrzött érzésében gyökereztek.

A kötet utolsó tanulmánya – „Trianon és a magyar zsidók” – átível a sikeres asszimiláció illúzióját véglegesen szétromboló időszakba, az első világháborút követő változások éveibe. A „Husadik Század” hasábjain tárgyalt zsidókérdésre az antiszemitizmus adott egyértelmű választ a Tanácsköztársaság bukását követően. Ez azonban a magyar külpolitikában a béketárgyalások ideje alatt semmiféle formában nem jelentkezett. Sőt, meglehetősen cinizmussal, a magyar békeküldöttség a párizsi békekonferencián a magyar zsidóság magyarságát, asszimilálódásának magas fokát dicsérte. Ugyanakkor a helyzet paradox voltát fokozta az a tény, hogy az antiszemita kilengések idején a békeküldöttség anyagainak előkészítésé-

ben a magyar zsidó gazdasági elit több tagja, így Chorin Ferenc, Hatvany Károly és többen is részt vettek. Pietsch a béketárgyalások jegyzőkönyveit alapul véve megállapítja, hogy a kormányzat tudatosan tett egyenlőségi jelet a „magyar” és a „zsidó” közé, mely egyrészt a magyarság toleranciáját volt hivatva bizonyítani. Másfelől a megszállt területeken élő magyar lakosság száma, a belefoglalt kb. 460 000 fős zsidó népességgel tetemesen megnőtt, ami a magyar részről szorgalmazott népszavazás esetén bírt volna stratégiai jelentőséggel.

A magyar zsidóság – az antiszemita politika ellenére – újabb és újabb hűségnyilatkozatokat fogalmazott meg. Ezekben a nyilatkozatokban magyar zsidók, a neológok, az ortodoxok, de a cionisták közül is sokan, ugyanúgy tragédiaként élték meg a trianoni döntést, mint a nem zsidó társadalom. Mégis, a trianoni döntés meghozatala után, a Pietsch által részletesen ábrázolt magyar-zsidó fázisok ellenére, a kiábrándult Európában csalódott magyar vezető rétegek gondolkodásában a minden idegentől, nem-magyartól való elfordulás vált dominánssá. Ez a folyamat természetesen rugalmasan vezetett a zsidóságtól való belső elhatárolódáshoz, a liberalizmus és internacionalizmus megbélyegzéséhez. Mindez azonban nem hagyta a magyar zsidóságot sem érintetlenül. A zsidó identitástudat s ezzel együtt a cionizmus megerősödése jelezték a megindult disszimilációs folyamatot.

(*Novák Attila: Átmenetben – A cionista mozgalom négy éve Magyarországon, Múlt és Jövő kiadó 2000, 299. old., 1948 Ft.*)

A politikai cionizmus „születése” pilanatától heves vitákat, félreértelmezéseket, ellenségességet váltott ki. Nemcsak a zsidóságot osztotta meg, de a „befogadó” társadalomban is szélsőséges indulatokat gerjesztett, s a cionizmusnak az adott politikai érdekek szerinti megítélése igen hamar a politikai eszköztár szerves részévé vált. Hol támogatandónak, hol leküzdendő, fenyegető ellenséges ideológiának bizonyult; hol a – törvényileg ugyan tiltott – antiszemitizmus használta álarcként az anticionizmust, hol pedig a közel-keleti hatalmi érdekek rejtőztek a cionizmus támogatása mögött.

Ez a jelenség a Soá után, a Szovjet-unióban és a szovjet érdekszférába tartozó közép-kelet európai országokban teljesedett ki. A cionizmus 1948 után már nem csak az Izrael iránti elkötelezettséget jelentette, hanem a zsidóság öntudatos vállalását is. A cionizmus vádjá nem csak bármikor felhasználható, kényelmes politikai eszköznek bizonyult, hanem segített abban is, hogy a hatalom a zsidó identitásnak bármiféle megnyilvánulását csírájában elfojtsa. Az „anticionista kampány” során a pártvezetés cinikusan kihasználta az adott társadalomban meglévő antiszemitizmust, melynek eredményeképpen az anticionizmust sokszor egyfajta állami antiszemitizmusként is fel lehetett fogni.

Ez a kerete Novák Attila tanulmányának, amelyben a második világháborút követő évek magyar cionista mozgalmának eseményeit és a mozgalom felszámolását állítja középpontba. A kézikönyvként forgatható kötet, számos eddig feltáratlan forrás segítségével rajzolja meg a cionista mozgalmon belüli csoportokat, azok tevékenységét 1945 és 48 között.

Hiánypótló ez a könyv, hiszen erről az időszakról, e témában, szinte semmilyen összefoglaló mű nem áll rendelkezésünkre. Magáról a politikai cionizmusról, alapítójáról, Theodor Herzlről, a mozgalom történetéről számtalan mű látott már napvilágot. Azonban a mozgalom magyar eseményei és vonatkozásai, egy-két tanulmánytól eltekintve alig ismertek.

A könyv gerincét a magyarországi cionizmus 1945-48 közti szakaszának igen részletes eseménytörténete és a különféle csoportosulások bemutatása képezi. Ez megfelel a szerző szándékának, hiszen – ahogy a „Cionizmus mint kerettörténet” c. fejezetében írja – célja a cionista pártok „belső” történetének feltárása, a korszak történelmébe ágyazva.

Külön figyelmet érdemel a baloldalon és a jobboldalon elhelyezkedő csoportok, pártok felvázolása, mely ilyen részletességgel a hazai irodalomban még nem történt meg.

Közismert az a tény, hogy 1945 után a baloldali eszmék komoly vonzerővel bírtak a magyar zsidóságra. Az MKP által hirdetett „egyenlőség”, az előítéletek elleni küzdelem, az ellenállás mítosza és a Vörös Hadsereg a felszabadító szerepe mind komoly szimpátiát váltott ki a zsidóság soraiban. Így – érthető

módon – a baloldali cionista csoportok ázsíója is megnőtt. Bizonyos elemek: a kollektíva meghatározó szerepe, az elképzelt társadalom felépítésének hasonlósága (széles munkásság és parasztság mint a társadalom „alapzata”) mindkét mozgalomban fontos szerepet játszottak. Így nem véletlen, hogy például a Hasomer Hacair, a legbaloldali cionista szervezet propagandájának retorikai elemei nem sokban különböztek az MKP szóhasználatától.

A baloldali cionista csoportok egyhangúlag elkötelezték magukat a Szovjetunió és a szocialista rend mellett, s ennek megfelelően élénken részt vet-

tek a belpolitikai életben, bár a fő cél továbbra is Palesztina építése maradt. A kommunisták és a baloldali cionisták viszonyának állomásait a szerző részletesen ismerteti a kötet cionizmus és a magyar belpolitika kapcsolatát tárgyaló fejezetében. Ezt követően vázolja fel a „jobbboldali” cionista csoportok helyzetét a „baloldali” politikai légkörben.

A jobboldali vallásos, illetve egyéb cionista csoportok helyzete a magyar belpolitikai élet, illetve a cionista mozgalom balratolódásával gyengült. Míg 1945-ben a cionista közéletben a csoportok támogatottsága 2/3-os volt, addig az 1948 márciusi cionista közgyűlést követően már alig tudták érdekeiket képviselni. Két, a Magyar Cionista Szövetségbe nem tartozó „jobbboldali” szervezettel a revizionisták és az Agudat Jisrael csoportjával külön fejezetben foglalkozik a szerző. Ez utóbbi ismertetése azért is fontos, mivel a vallá-

sos zsidóságnak a cionizmushoz fűződő viszonya, ennek problémái alig ismertek. Az ortodox Agudat Jisrael, – melyet 1912-ben alapított néhány német zsidó – célja az volt, hogy a Tóra szellemének megfelelő megoldásokat kínáljon a zsidóság egészét érintő kérdésekre. Így tett a szervezet kísérletet az egymástól eltávolodott keleti és a nyugati vallásos zsidók közötti kapcsolat kiépítésére, de támogatta a vallásos iskolákat, szociális létesítményeket is. Ugyan az Agudat Jisrael nem fogadta el a zsidó nemzeti otthon gondolatát, (ez ellenkezett a rabbinikus hagyomány több tételével, illetve tartottak attól, hogy egy szekuláris állam alakulna meg), de a zsidó kolonizációval olyannyira egyetértettek, hogy a földvásárláson túlmenően, különböző intézményeket is működtettek Palesztinában. A szervezet legnagyobb ellenfelének nem a baloldali cionistákat, hanem a vallásos cionistákat tekintette. Ez az ellenérzés abból fakadt, hogy a vallásos cionisták, az Agudával azonos alapon (hagyomány) állva – e hagyományt épp egy vele ellentétes eszmével együttműködve vallásos emberként igyekeztek közös nevezőre hozni, vállaltalanokkal. Ám a vallásos cionisták és az Agudat közti villongások csak erősítették a baloldali cionisták pozícióit.

A cionista mozgalom feltérképezése mellett a cionista intézményrendszert, annak felépítését is részletesen ismerteti a szerző. Az intézményrendszeren keresztül hatottak leginkább a cionista eszmék, egy közösségbe kovácsolva, alternatívát kínálva a megtizedelt, elkeseredett magyar zsidóságnak. E kereteken belül folyt a palesztinai életre való felkészítés, a mezőgazdasági, ipari munkára nevelés.

Ám amikor a cionista szervezeten szer megszilárdulhatott volna, már megindult a cionista szervezetek felszámolása, ami beilleszkedik abba a folyamatba, amelynek során a központi hatalom minden egyéb önálló szervezetet könyörtelenül megsemmisített.

Mind Walter Pietsch, mind Novák Attila munkája igényesen, eddig feltáratlan forrásokra támaszkodva vázolta fel a magyar-zsidó múlt egy-egy eddig ismeretlen epizódját. A két könyv nemcsak kiegészíti, hanem színesíti is az eddig többnyire fekete-fehérben gondolkodó magyar-zsidó történetírást.

Gantner Brigitta Eszter